

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica 17(2021)

ISSN 2084-5456

DOI 10.24917/20845456.17.6

Joanna Kamińska

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Kraków, Polska

Turystyka etniczna w Peru w opinii polskich turystów

Streszczenie

Etnoturystyka jest jednym z tych rodzajów podróżowania, które w ostatnim czasie stają się coraz bardziej popularne wśród turystów pochodzących z całego świata. Peru jest natomiast krajem, gdzie rozwija się ona wyjątkowo szybko, dzięki jego ogromnej różnorodności kulturowej i etnicznej. Mimo iż powszechnie turystyka etniczna utożsamiana jest z alternatywną formą rekreacji, opartą na ideach zrównoważonego rozwoju, to nie da się ukryć, że poza wieloma niewątpliwymi korzyściami, wywołuje ona także mnóstwo szkód, głównie za sprawą tzw. masowych turystów, którzy często nie traktują odwiedzanych grup z należyтым szacunkiem, sprowadzając je do poziomu wyłącznie „atrakcji turystycznej”. Bazując na dostępnych materiałach źródłowych oraz danych statystycznych przeanalizowano zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki etnoturystyki dla peruwiańskich społeczności indiańskich, takie jak np. asymilacja kulturowa, komercjalizacja, makdonaldyzacja, rozwijanie się tzw. marketingu dzikości, różnego rodzaju patologii i nierówności społecznych, czy utrwalanie błędnych i krzywdzących stereotypów na temat Indian. Okazuje się, że nie jest możliwe jednoznaczne sklasyfikowanie turystyki etnicznej jako „dobrej” bądź „złej” w odniesieniu do ludności recepcyjnej. Postrzeganie tego zagadnienia jest bowiem stosunkowo subiektywne i może zależeć od wielu czynników. W związku z tym zdecydowano się na zapytanie polskich podróżnych co myślą na ten temat. Sprawdzone również, czy posiadają oni wiedzę o negatywnym i pozytywnym wpływie etnoturystyki na ludność miejscową. Ustalono, czy zdają sobie oni sprawę z zagrożeń oraz zalet wynikających z rozwoju tego rodzaju turystyki w Peru oraz czy dostrzegli jego niekorzystny bądź pozytywny wpływ na miejscowych mieszkańców. Analiza zależności pomiędzy stopniem świadomości respondentów, a ich opinią pozwoliła na wyciągnięcie ogólnych wniosków dotyczących rzeczywistej sytuacji wywołanej przez rozwój turystyki etnicznej w Peru.

Ethnic tourism in Peru in the eyes of the polish tourists

Abstract

Ethno-tourism is one of those types of travel that have recently become increasingly popular among tourists coming from all over the world. Peru, on the other hand, is a country where it is developing extremely fast, thanks to its great cultural and ethnic diversity. Although ethnic tourism is commonly identified as an alternative form of recreation based on the idea of

sustainable development, there is no denying that, apart from its many undoubted benefits, it also causes a lot of damage, mainly due to the so-called mass tourism, which often does not treat the visited groups with due respect, reducing them to the level of a mere “tourist attraction”. Based on the available source materials and statistical data, both positive and negative effects of ethno-tourism on Peruvian Indian communities have been analysed, such as cultural assimilation, commercialisation, McDonaldization, development of the so-called wilderness marketing, various types of pathologies and social inequalities, or consolidation of false and harmful stereotypes about Indians. It turns out that it is not possible to unambiguously classify ethnic tourism as “good” or “bad” in relation to the reception population. The perception of this issue is relatively subjective and may depend on many factors. Therefore, it was decided to ask Polish travellers what they think about it. It was also checked whether they have knowledge about the negative and positive influence of ethno-tourism on the local population. It was determined whether they were aware of the risks and advantages arising from the development of this type of tourism in Peru and whether they perceived its negative or positive impact on the local population. The analysis of the relationship between the respondents’ degree of awareness and their opinion allowed general conclusions to be drawn about the actual situation caused by the development of ethnic tourism in Peru.

Otrzymano: 14.11.2021

Received: 14.11.2021

Zaakceptowano: 27.11.2021

Accepted: 27.11.2021

Sugerowana cytacja / Suggested citation: Kamińska, J. (2021). Turystyka etniczna w Peru w opinii polskich turystów. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 17, 79–111, doi: 10.24917/20845456.17.6

Wprowadzenie

Peru jest krajem leżącym w północno-zachodniej części Ameryce Południowej. Państwo to jest spadkobiercą jednej z najdłuższych w skali świata historii rozwoju cywilizacyjnego, której finalnym etapem, przed przybyciem Europejczyków, było ukształtowanie się rozległego i potężnego państwa Inków. Jego relikty dziś stanowią podstawę atrakcyjności turystycznej kraju. Poza niewątpliwym bogactwem zabytków architektonicznych i archeologicznych, Peru może pochwalić się również ogromną różnorodnością kulturową. Zamieszkiwane jest bowiem przez kilkadziesiąt plemion autochtonicznych, będących potomkami dawniej mieszkających tam ludów, przy czym każde z nich wyróżnia się własnym folklorem i kulturą.

Obecnie tego typu „etniczne” elementy stają się coraz bardziej popularne w oczach turystów z całego świata, tym samym powodując rozwój turystyki etnicznej, będącej odmianą turystyki kulturowej. Oczywiście, jak każdy rodzaj turystyki oddziałuje ona na ludność obszaru recepcyjnego w bardzo różnorodny sposób. Pomimo wielu niewątpliwych zalet, posiada też mnóstwo dysfunkcji, które nie tylko prowadzą do modyfikowania kultur oraz utraty przez nie ich autentyczności, ale powodują także wiele innych szkód, a nawet patologii.

Podstawowym celem artykułu jest zbadanie opinii polskich turystów, którzy odwiedzili Peru na temat skutków turystyki etnicznej w tym kraju i jej wpływ na mieszkającą tam ludność autochtoniczną. Realizacja tak postawionego celu nie była by jednak możliwa bez wcześniejszego nakreślenia sytuacji peruwiańskich społeczności indiańskich w relacji do rozwijającej się współcześnie turystyki. W związku

z tym w pierwszej kolejności, bazując na szerokim przeglądzie dostępnej literatury, przedstawiono rolę turystyki etnicznej w Peru, a także jej przyrodniczo-historyczne oraz społeczno-kulturowe uwarunkowania. Zaprezentowano również zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki rozwoju turystyki etnicznej uchwycone w badaniach innych autorów. Dotyczyły one z kolei nie tylko zagadnień ekonomicznych, ale także społecznych i psychologicznych. Ponadto wszystkie z nich analizowano z uwzględnieniem aspektów przestrzennych. Wyniki uzyskane z przeprowadzonej ankiety dostarczyły informacji, czy polscy turyści są świadomi dysfunkcji badanej formy turystyki oraz czy mają pomysły, jak im przeciwdziałać.

Literatura dotycząca omawianych zagadnień jest niezwykle bogata. Składają się na nią różnorodne publikacje odnoszące się do wielu różnych tematów, takich jak historia Peru, jego uwarunkowania przyrodnicze czy charakterystyka żyjących tam plemion autochtonicznych. Do innych, niezwykle przydatnych źródeł zaliczyć można także wszelkie materiały skupiające się na samej w sobie definicji zarówno turystyki kulturowej, jak i będącej jej częścią turystyki etnicznej, taki jak np. publikacje: A. Mikosa von Rohrscheidta (2008) czy B. Hoffmann (2012). Nie można pominąć także opracowań bezpośrednio dotyczących możliwych skutków etnoturystyki oraz tych zawierających ich konkretne przykłady pochodzące z Peru np. artykuł autorstwa X. Pereiro Péreza (2013).

Turystyka etniczna jako forma turystyki kulturowej

Jedną z popularniejszych definicji turystyki kulturowej jest definicja T. Jędrysiaka z 2008 roku, zaliczająca do turystyki kulturowej wszystkie te podróże, których celem jest poznanie kulturowego dziedzictwa jakiegoś obszaru oraz społecznych obyczajów ludzi, którzy go zamieszkują (Jędrysiak 2008). Niektórzy autorzy podkreślają dodatkowo, iż motywacje kulturowe turystów decydujących się na daną podróż powinny być nadrzędne w stosunku do pozostałych motywacji, którymi się oni kierują (Buczkowska 2008).

Turystyka etniczna obejmuje natomiast wszelkie wyprawy odbywających się w tereny odmienne kulturowo od tych, które znane są turystom z ich codziennego życia, celem których jest doświadczenie kontaktu z czymś zupełnie innym i „egzotycznym” (von Rohrscheidt 2008). Niektórzy autorzy rozszerzają pojęcie turystyki etnicznej również do podróży podejmowanych w celu powrotu do swoich korzeni przez różne grupy diasporowe i autochtoniczne (von Rohrscheidt 2008). W tym opracowaniu skupimy się jednak wyłącznie na jej podstawowym znaczeniu.

Uwarunkowania rozwoju turystyki etnicznej w Peru

Ze względu na duże bogactwo kulturowe i etniczne Peru, etnoturystyka w tym kraju jest bardzo popularna i stale się rozwija. Należy jednak pamiętać, że nie wszędzie wygląda ona identycznie. W niektórych miejscach rozwinęła się mocniej i odgrywa ważniejszą rolę w gospodarce, a w innych stanowi tylko pewnego rodzaju uzupełnienie lub nie rozwinęła się w ogóle. Jest to związane z kilkoma kwestiami, takimi jak historia, warunki przyrodniczo-geograficznymi oraz czynniki społeczno-kulturowe,

które wpłynęły nie tylko na rozmieszczenie ludności indiańskiej w Peru, ale również na charakter poszczególnych grup etnicznych (Gritzner, Gritzner 2004).

Przede wszystkim należy podkreślić, iż Peru jest krajem, na terenie którego występują ogromne różnice wysokości przez znajdujące się tam jedno z najwyższych i największych pasm górskich na świecie, czyli Andów. Ponadto panuje tam kilka stref klimatycznych, od równikowego wybitnie wilgotnego w dżungli amazońskiej, przez podrównikowy i zwrotnikowy w Andach, po klimat zwrotnikowy wybitnie suchy na wybrzeżu (Kofman 1991).

W związku z tym w Peru znajdziemy tereny o wyjątkowo różnorodnych, a czasami nawet skrajnych warunkach klimatyczno-fizyczno-geograficznych, co doprowadziło do wykształcenia się na nich zupełnie odmiennych form ludzkiej działalności. Ich podstawowy podział wyodrębnia trzy duże regiony – region wybrzeża (*costa*), region gór (*sierra*) oraz okołorównikowe, wilgotne lasy Amazonii (*selva*) (Gritzner, Gritzner, 2004).

Suchy klimat wybrzeża pozwolił na wykształcenie się większych plemion indiańskich w zasadzie jedynie w obrębie występujących tam oaz mgielnych powstających na, leżących po zachodniej stronie Andów, stokach niższych górskich grzbietów, na skutek procesu osadzania się wilgoci niesionej znad oceanu. Oazy są całkowicie odmienne od otaczających je terenów pustynnych. Przede wszystkim występują w nich stosunkowo duże opady i wysoka wilgotność powietrza. Przyczyniło się to do wykształcenia się w ich granicach relatywnie bogatej flory i fauny, dlatego też to właśnie tam tworzyły się pierwsze stałe osady ludzkie w Peru, takie jak np. cywilizacja Caral (inaczej nazywana Norte Chico), uznawana za najstarszą cywilizację posiadającą miejskie ośrodki nie tylko w Peru, ale na terenie zarówno całej Ameryki Południowej, jak i Północnej (Kalicki i in., 2014).

Jeżeli chodzi o tereny *selwy*, to charakteryzują się one klimatem równikowym, w związku z czym występuje tam bardzo duża wilgotność powietrza, a także niesamowicie wielka bioróżnorodność. *Selva* zapewniała więc bardzo ważne dla rozwoju osadnictwa: dostęp do wody oraz do pożywienia. Nie da się jednak ukryć, że mimo to warunki w niej panujące temu nie sprzyjały, gdyż były bardzo trudne i wymagające. Dlatego też kultury, które się tam rozwinęły, zwłaszcza na początku, prowadziły raczej łowiecki i wędrowny styl życia. Warto jednak nadmienić, iż tereny *selwy* nigdy nie zostały całkowicie podbite przez państwo Inków, ponieważ obawiali się oni możliwości zarażenia się tam różnymi chorobami tropikalnymi (Gritzner, Gritzner 2004).

Największy odsetek ludności autochtonicznej od zawsze zamieszkiwał tereny *sierry*. Do rozwoju osadnictwa w tym regionie najbardziej przyczynił się fakt, iż występuje tam pora deszczowa. Poza tym są to tereny wyjątkowo trudno dostępne, dzięki czemu pozwalały tamtejszym plemionom uzyskać większe poczucie bezpieczeństwa. To właśnie w tym regionie, w dolinie Cuzco, zaczęła się historia plemienia starożytnych Inków. Udało im się stworzyć całą cywilizację. Panowanie Inków trwało stosunkowo krótko, ponieważ jedynie ok. 100 lat. Mimo to zdołali oni stworzyć najrozleglejsze imperium w Ameryce Południowej, ostatnie imperium prekolumbijskie. Opanowali tereny od środkowego Chile na południu aż do współczesnej granicy ekwadorsko-kolumbijskiej. Liczbę mieszkańców państwa inkaskiego w okresie, gdy było ono najbardziej rozwinięte szacuje się na ok. 6 mln. Zajmowali się oni przede

wszystkim hodowlą (głównie lam i alpak) oraz rolnictwem (uprawiano takie rośliny jak np. kukurydza, ziemniaki, bawełna, koka) (Moseley 1992).

Cywilizacja inkaska była niesamowicie wysoko rozwinięta. Potrafili m.in. uprawiać rolę nawet na terenach pustynnych, dzięki stworzonemu przez nich systemowi irygacyjnemu. Ponadto posiadali wysoko rozwiniętą hydraulikę oraz sieć dróg i mostów. Wykształcili też własne pismo węzełkowe, doskonale znali się na medycynie naturalnej, matematyce i uprawie roli. Wznoszone przez nich miasta były centrami religijnymi, a także posiadały magazyny czy też takie instytucje jak więzienia. Odnaleziono również bardzo wiele różnego rodzaju artefaktów kultury inkaskiej, na które składają się m.in. narzędzia, biżuteria czy ceramika (Moseley, 1992).

Jednym z najlepiej zachowanych i najbardziej znanych miast inkaskich jest oczywiście Machu Picchu, które bezsprzecznie stanowi największą atrakcję turystyczną Peru. Miejsce to jest jednym z Siedmiu Cudów współczesnego świata i każdego roku odwiedzane jest przez tysiące turystów. Zlokalizowane jest ono w odległości ok. 112 km od miasta Cuzco. Jego budowa datowana jest na II połowę XV w, czyli na okres panowania władcy Pachacuteca. Miejsce to miało być jego własną posiadłością królewską i miało pełnić funkcję głównego centrum religijnego i ceremonialnego (Gritzner, Gritzner, 2004).

W 1533 roku z rąk hiszpańskich kolonizatorów zginął ostatni władca inkaskiego imperium – Atahualpa. Jest to data, która wyznacza nie tylko symboliczny upadek Inków, ale też kres rozwoju wszystkich prekolumbijskich indiańskich kultur w Andach. Za dowódcę, który podbił Imperium inkaskie uznaje się Francisco Pizarro, pochodzącego z hiszpańskiego miasta Trujillo. Po przybyciu hiszpańskich konkwistadorów liczba Indian zaczęła bardzo gwałtownie spadać. Całkowita liczba ludności w Peru zmniejszyła się wówczas prawie o 1/3, podczas gdy w niektórych częściach kraju populacja indiańska została zmniejszona nawet o ok. 70%. Było to spowodowane nie tylko tym, że byli oni mordowani czy przymuszani do pracy jako niewolnicy. Innym problemem były też bowiem epidemie europejskich chorób, na które Indianie nie byli uodpornieni (np. w latach 20. XVIII w. – epidemia dżumy) (Hunefeldt, 2004). Ci, którzy przeżyli często zmuszani byli do porzucania swoich tradycji, religii, czy języka ponieważ nie były one akceptowane przez Hiszpanów (Posern-Zieliński 2000).

Dopiero w XIX wieku, po stoczeniu bardzo wielu bitew, Peruwiańczycy odzyskali niepodległość. Wówczas powoli zaczęła z powrotem wzrastać liczba ludności kraju. Oczywiście było to spowodowane m.in. napływem imigrantów z innych kontynentów, głównie z Europy. Niestety nie przyczyniało się to do zachowania rdzennych tradycji i obyczajów indiańskich, wręcz przeciwnie następowało „mieszanie się” ludności europejskiej i indiańskiej i przejmowanie raczej europejskiego stylu życia przez większość z nich (Hunefeldt, 2004). Na szczęście podjęto również pewne próby ochrony kulturowego dziedzictwa kraju związanego z tradycjami indiańskimi (a raczej pozostałości tego dziedzictwa). Doprowadziło to do tego, że stopniowo zaczęła wzrastać liczba osób deklarujących się jako Indianie (Posern-Zieliński, 1985). W związku z tym dzisiaj ok. 26% ludności Peru to właśnie Indianie (ok. 7,6 mln osób) (CEPAL 2020).

Obecnie w Peru nadal widoczny jest bardzo wyraźny podział kraju na trzy regiony fizyczno-geograficzne (*costę, sierrę i selwę*). Jeżeli chodzi o region wybrzeża, czyli *costę*, to znajdziemy tam departament z największą liczbą Indian – Limę (aż

ponad 1,3 mln osób) (INEI 2018). Należy jednak pamiętać, że większość tamtejszych Indian to raczej Metysi, czyli ludność synkretyczna (najczęściej potomkowie Indianina/Indianki i osoby rasy białej). Zazwyczaj na co dzień nie praktykują oni zbyt wielu rdzennych tradycji, do czego przyczynia się przede wszystkim szybkość życia w mieście oraz gwałtowniej zachodzące tam procesy globalizacji (Lizcano Fernández 2005; CEPAL 2020).

Obszar lasów tropikalnych puszczy amazońskiej cechuje największa różnorodność kulturowa. Można tam bowiem spotkać przedstawicieli aż 51 różnych grup etnicznych (z 55 występujących w Peru). Mimo to ich liczebność wynosi tylko niespełna 300 tys., jest zatem najmniejsza w skali całego kraju (INEI 2018). Plemionom tym udało się jednak zachować do dnia dzisiejszego bardzo wiele z ich rdzennych tradycji. Gęste lasy równikowe stanowiły dla nich bowiem doskonałą kryjówkę, ponieważ są nie tylko trudno dostępne, ale także niebezpieczne dla przybyszy z zewnątrz (dzikie zwierzęta, nieznanne choroby itp.). Przykładami współczesnych plemion z *selvy* są Huitoto czy Bora (Hunefeldt, 2004; Lizcano Fernández, 2005). Wyprawy do dżungli amazońskiej stają się w ostatnich latach coraz popularniejsze. Należy jednak pamiętać, że wiele z plemion żyjących tam nie „nadaje się” do tego, aby ich odwiedzać, gdyż żyją w głębi lasu i są całkowicie odizolowani od świata, przez co czasami mogą być wrogo nastawieni do wszelkich przybyszów z zewnątrz. Poza tym mamy tam do czynienia z kilkoma istotnymi problemami np. z powszechnym brakiem dostępu do wody pitnej, pomocy medycznej czy analfabetyzmem (Gritzner, Gritzner, 2004).

Najwięcej Indian zamieszkuje tereny *sierry* (ok. 5,5 mln osób – ponad 70% wszystkich Indian żyjących w Peru), tak jak wyglądało to również w okresie przed kolonizacją. Zdecydowana większość z nich należy jednak do jednej z tylko czterech grup etnicznych. Grupy te to: Keczua, Ajmara, Jaqaru oraz Uro. Bardzo duża społeczność indiańska mieszka w departamentach Puno (ponad 800 tys.) oraz Cuzco (ponad 700 tys.) (INEI 2018). Nie da się ukryć, że są to jedne z tych departamentów, które są odwiedzane przez turystów zagranicznych najczęściej, gdyż zlokalizowane są tam największe atrakcje turystyczne kraju (Puno – np. Jezioro Titicaca, Cuzco – np. Machu Picchu). Departamenty te (zwłaszcza Cuzco) są też najmocniej kojarzone przez podróżnych z kulturą indiańską.

Ludność indiańska oraz jej kultura uległa oczywiście ogromnym przemianom na skutek kolonizacji. Obecnie zawiera wiele elementów zarówno przekształconych, jak i zupełnie nowych. Mimo to nie da się jednak ukryć, że kultura andyjska i tak jest bardziej „autentyczna” niż metyska. Jest to spowodowane tym, że położenie osad indiańskich wysoko w górach, w trudno dostępnych miejscach, pozwoliło na ich względną izolację i większe bezpieczeństwo podczas kolonizacji. Dlatego też kultura tubylcza w Andach przetrwała w o wiele mniej zmienionej formie niż w regionie łatwiej dostępnej *costy* (Posern-Zieliński, 1985; Hunefeldt, 2004). W związku z powyższym turystyka etniczna rozwija się w Peru najmocniej właśnie w rejonie *sierry*.

Warto wspomnieć jeszcze, że we wszystkich trzech wyodrębnionych w Peru regionach ludność indiańska skupia się raczej na wsiach niż w miastach, co jest związane z mocniejszą łącznością kultury indiańskiej ze sposobem życia typowym dla obszarów wiejskich (Posern-Zieliński 1983).

Jeżeli chodzi natomiast o czynniki, które wpływają na ogólny rozwój turystyki etnicznej w Peru, to będą to głównie czynniki społeczno-ekonomiczne. Jednym z takich czynników może być duży stopień ubóstwa panującego wśród większości peruwiańskich Indian. Utrzymują się oni przede wszystkim z rolnictwa, ale dochody te często nie są wystarczające, aby mogli oni zaspokoić podstawowe potrzeby. Do rozwoju etnoturystyki przyczynia się to w dwojaki sposób. Po pierwsze powoduje to, że zwyczajnie nie stać ich na dostosowywanie się do współcześnie panujących standardów życia w innych częściach świata. Kulturowanie tradycji jest dla nich nie wyborem, a koniecznością, aby przetrwać (Posern-Zieliński, 1983). Po drugie przedstawiciele tych społeczności częściej decydują się na branie czynnego udziału w obsłudze przyjeżdżających turystów, gdyż umożliwia im to czerpanie dodatkowych dochodów, pozwalających na poprawienie dotychczasowych warunków życia (Yang, Wall 2009).

Innym czynnikiem, który prowadzi do przyspieszenia rozwoju turystyki etnicznej w Peru może być wciąż aktualny w tej części świata problem marginalizacji ludności indiańskiej. Przykładowo Indianie często nie mają zapewnionego dostępu do edukacji czy do lepiej płatnej pracy (Thorp, Paredes, 2010). Jest to ogromny i bardzo skomplikowany problem, który w dzisiejszych czasach nie powinien nigdy i nigdzie zaistnieć. Dla turystyki etnicznej jest to jednak czynnik mobilizujący rozwój, gdyż powoduje odizolowanie Indian i przez to przyczynia się do umacniania wśród nich poczucia wspólnej etnicznej tożsamości i kulturowania przez nich rdzennych tradycji, co jest niezbędne do zaistnienia i rozwoju etnoturystyki (Yang, Wall, 2009).

Podsumowując, dzięki dużej liczbie i różnorodności grup etnicznych w Peru oraz zachowaniu przynajmniej przez pewien odsetek z nich chociaż części tradycyjnego stylu życia możliwe było pojawienie się w tym kraju etnoturystyki oraz, w dalszej kolejności, jej rozwój. Na współczesny charakter i styl ich życia, a co za tym idzie również możliwość i stopień rozwoju turystyki etnicznej w poszczególnych regionach Peru, miały jednak wpływ różnorodne czynniki, począwszy od przyrodniczych, historycznych, poprzez społeczne, ekonomiczne, a kończąc na kulturowych.

Charakterystyka turystyki etnicznej w Peru

Turystyka etniczna uprawiana w Peru cechuje się kilkoma specyficznymi aspektami. Przede wszystkim ogół oferty etnoturystyki na rynku peruwiańskim możemy podzielić na trzy główne kategorie: niematerialną kulturę indiańskich plemion traktowaną jako produkt turystyczny, rękodzieło artystyczne oraz elementy związane z zagospodarowaniem turystycznym (Agung i in. 2010).

Jeżeli chodzi o elementy kultur indiańskich wykorzystywane jako produkty turystyczne w Peru, to pierwszym z nich jest sam w sobie sposób życia tych ludzi. Turysty oprowadzają przyjezdnych po swoich wioskach, pozwalają im zwiedzać swoje domy oraz prezentują zajęcia, którymi zajmują się na co dzień, takie jak np. hodowla zwierząt czy rolnictwo. Wykorzystują zatem swój konserwatyzm, obyczajowość i tradycyjny sposób funkcjonowania w świecie jako atut i atrakcję turystyczną (Vilímková, 2015). Innym przykładem produktu turystycznego, który możemy zaliczyć do opisywanej grupy, jest egzotyczny wygląd Indian. Przede wszystkim chodzi o ich

charakterystyczne, kolorowe ubrania. Wielu przedstawicieli poszczególnych grup etnicznych zakłada takie stroje, nawet jeśli na co dzień ich nie nosi, aby przyciągnąć turystów i np. sprzedać im jakieś swoje wyroby. W Peru mamy nawet do czynienia ze zjawiskiem występowania tzw. *sacamefotos*. Fenomen ten polega na tym, że Indianie przebierają się w swoje stroje ludowe, a następnie szukają osób, które chciałyby zrobić sobie zdjęcie z nimi – oczywiście za opłatą (stąd nazwa *sacamefotos* – od hiszp. *sácame una foto* – zrób mi zdjęcie) (Baud, Ypeij 2009).

Dużą atrakcją turystyczną związaną z kulturą indiańskich społeczności w Peru są również różnego rodzaju etniczne festiwale, święta, przedstawienia i pokazy. Jednym z najpopularniejszych z nich jest święto *Inti Raymi*. Wywodzi się ono jeszcze z inkaskiej tradycji i każdego roku przyciąga do Cuzco tysiące turystów z całego świata. Ceremonia ta obchodzona jest w dniu przesilenia letniego, w czerwcu, jako że jest to święto ku czci boga Słońce (Kania, 2010).

Kolejną kategorią podaży na rynku etnoturystycznym w Peru jest rękodzieło artystyczne i ludowe. Jeżeli chodzi o rynek pamiątkarski w Peru, to należy wspomnieć, że w zdecydowanej większości produkty kupowane przez turystów nie pełnią żadnych dodatkowych funkcji oprócz dekoracyjnych. Nie da się jednak ukryć, że są one mocno związane z folklorem regionu, w którym powstają. Przykładowo dekorowane są one symbolicznymi elementami odnoszącymi się właśnie do etniczności oraz kultury danej grupy. Do najczęściej spotykanych oraz najchętniej kupowanych pamiątek w Peru możemy zaliczyć m.in. figurki zwierząt (często lam i alpak), posążki indiańskich bóstw, instrumenty, czapki i kapelusze, poncza, chusty oraz inne elementy ubrań, materiały, tkaniny i tekstylia, naczynia ceramiczne, ozdobione ornamentami owoce dyni bądź tykwy (tzw. *mate burilado*), modele dmuchawek i strzał, a także makaty (tkaniny dekoracyjne) (Lisocka-Jaegermann, 2003b).

Ostatnim elementem podaży etnoturystyki w Peru, który należy omówić jest zagospodarowanie turystyczne z nią związane. Przede wszystkim składają się na nie hotele i inne obiekty świadczące usługi noclegowe, a także baza gastronomiczna (Kurek, Mika, 2007). Jeśli chodzi o bazę noclegową, to jedną z najpopularniejszych wśród turystów etnicznych opcji jest nocleg u indiańskiej rodziny. Często nie polega to jedynie na wynajmie pokoju. W ostatnich latach bardzo prężnie rozwija się w Peru tzw. *community tourism*, czyli forma turystyki, która polega na bezpośrednim kontakcie turystów z miejscową ludnością. Turyści odwiedzają Indian w ich miejscu zamieszkania i śpią w ich domach, mając możliwość przekonania się jak od środka wygląda codzienne życie Indian (Nicacio 2017).

„Etniczny nocleg” oferują także niektóre „normalne” obiekty hotelarskie. W ich przypadku chodzi po prostu o to, że stylizowane są one na „indiańskie”. Dominują w nich ciepłe kolory takie jak np. pomarańczowy, żółty, czerwony czy brązowy. Ponadto wszelkie akcesoria i dekoracje są w nich ozdobione etnicznymi wzorami. Obsługa hotelowa bardzo często jest dodatkowo ubrana w tradycyjny, etniczny strój lub przynajmniej posiada jakieś „indiańskie” dodatki (np. barwną chustę). W tego typu obiektach organizowane są również pokazy muzyki i tańców ludowych oraz spotkania z Indianami (Lonely Planet, 2019).

W przypadku bazy gastronomicznej Peru również znaleźć można typowo „etniczne” restauracje czy kawiarnie. Serwują one tradycyjne indiańskie dania i napoje oraz ozdobione są kolorowymi elementami, charakterystycznymi dla ludności tubylczej obszaru. Do typowo indiańskich potraw, które serwuje się w peruwiańskich

restauracjach należą m.in. różne dania przygotowywane ze świnek morskich (ich zjadanie wywodzi się jeszcze z czasów inkaskich) (Agung i in. 2010).

Oprócz etnicznych obiektów gastronomicznych i noclegowych, w Peru znaleźć można także inne przykłady „eticznej” infrastruktury turystycznej, takie jak np. tzw. *llama taxi*. Są to stworzone specjalnie pod turystów taksówki, ciągnięte przez lamy, oferujące wycieczki po okolicy. Ciekawe rozwiązanie zastosowano również np. na Jeziorze Titicaca. Turyci mają tam możliwość przepłynięcia się po jeziorze bądź dopłynięcia do którejkolwiek z tamtejszych wysp w specjalnej, stylizowanej na indiańską, łodzi (Lonely Planet 2019).

Jak widać podaż turystyki etnicznej w Peru jest bardzo duża i różnorodna. Wykorzystywane jest praktycznie wszystko co w jakikolwiek sposób łączy się z Indianami, począwszy od ich egzotycznego dla przeciętnego turysty wyglądu, przez tradycje, folklor, rękodzieło aż po styl życia i wiele innych.

Znaczenie turystyki etnicznej w Peru

Turystyka w Peru bardzo intensywnie się rozwija. W 2016 roku na jej rozwój zostało przeznaczone blisko 125 mln dolarów z budżetu państwa (MINCETUR 2015). Turystyka stanowi w Peru aż ok. 8% PKB, czyli więcej niż cały sektor rolny, który generuje ok. 7% PKB. Sektor turystyczny zapewnia ok. 400 tys. miejsc pracy, jeżeli chodzi o bezpośrednią obsługę turystów, oraz ok. 1,4 mln miejsc pracy, jeśli weźmiemy pod uwagę również firmy i przedsiębiorstwa, które z turystyką związane są w sposób pośredni. W sumie w szeroko pojmowanej branży turystycznej pracuje ok. 11% wszystkich czynnych zawodowo Peruwiańczyków i liczba ta stale rośnie od kilku lat (INEI, 2019).

W 2018 roku do Peru przyjechało ponad 4,4 mln zagranicznych turystów, co stanowi wzrost w stosunku do roku poprzedniego o ok. 9,6% (UNWTO, 2019). Okazuje się też, że w przeciągu zaledwie 18 lat zwiększyła się ona ponad czterokrotnie (MINCETUR, 2019).

O znaczeniu samej turystyki etnicznej w gospodarce Peru świadczy natomiast np. fakt, iż sam rząd Peru, w strategii rozwoju turystyki, wskazuje właśnie turystykę kulturową oraz opisywane wcześniej *community tourism* jako najważniejsze dla rozwoju turystyki na terytorium kraju formy podróżowania (Agung i in., 2010; MINCETUR, 2015).

Pozytywne skutki wpływu turystyki etnicznej na życie i kulturę Indian w Peru

Pierwszym pozytywnym skutkiem rozwoju turystyki etnicznej w Peru jest fakt, iż dzięki niej istotnie zwiększa się wśród Indian poczucie przynależności i tożsamości etnicznej. Tym samym wzrasta wśród nich zainteresowanie własną kulturą, a także potrzeba jej chronienia i dalszego przekazywania następnym pokoleniom. Ich kultura jest w stanie przyciągnąć nawet ludzi z drugiego końca świata. Ta myśl sprawia, że Indianie w Peru (również młodzi) przestają się wstydzić swojego pochodzenia i stają się dumni z posiadania takiego, a nie innego dziedzictwa, które ukształtowało ich dzisiejsze zwyczaje i folklor (Toselli 2006).

Bezpośrednio przyczynia się to również do ożywienia dawnych zwyczajów i tradycji kultury zwiększając różnorodność kulturową na świecie. Bardzo wiele z nich z pewnością dawno zastąpiono by przez bardziej współczesne (np. na skutek globalizacji). Nie dochodzi do tego jednak, ponieważ występuje popyt turystyczny właśnie na te tradycyjne i konserwatywne przejawy kultury (Toselli, 2006). Wielu autorów bardzo mocno podkreśla, iż kultura i tradycje zachowane dzięki turystyce etnicznej, nawet jeśli w pewnym stopniu ulegają zmianom, uatrakcyjnianiu i komercjalizacji, mogą w przyszłości okazać się jedynymi, którym udało się przetrwać (Hofmann, 2012).

Ciekawym przykładem opisywanej kwestii jest inkaskie święto *Inti Raymi*. Po podbiciu Peru przez hiszpańskich kolonizatorów na kilka następných wieków zaprzestano jego celebrowania. Powrócono do tego dopiero w 1944 roku. Było to jedno z największych osiągnięć wprowadzonych na początku XX wieku różnorodnych programów, mających na celu ożywienie tradycji i dziedzictwa prekolumbijskiego kraju. Dziś turystyka i stałe zainteresowanie turystów uczestniczeniem w opisywanym święcie przyczynia się do tego, aby ponownie nie doszło do zrezygnowania z jego obchodów. Święto *Inti Raymi* każdego roku przyciąga bowiem zbyt dużą liczbę turystów i cieszy się wśród nich tak olbrzymią popularnością, że nie można tak po prostu zaprzestać kontynuowania jego celebrowania i tym samym pozbawić gospodarkę narodową kraju płynących z niego (od turystów) dochodów (Kania, 2010).

Warto też dodać, że tożsamość etniczna poszczególnych grup i kultywowanie przez nich dawnych zwyczajów przyczyniają się do rozwoju regionalnego w miejscu, w którym występują. Nie da się bowiem ukryć, że korzyści finansowe, jakie przynosi etnoturystyka indiańskim społecznościom w Peru bezsprzecznie przyczyniają się do rozwoju miejscowości czy całych obszarów. Opisywana forma turystyki generuje bowiem olbrzymie dochody, które następnie mogą być inwestowane m.in. właśnie w rozwój regionu (Czerny 2003; Toselli 2006).

Kolejnym pozytywnym wpływem rozwoju turystyki etnicznej w Peru jest fakt, iż bez wątplenia przyczynia się ona do podniesienia standardu życia społeczności indiańskich poprzez korzyści ekonomiczne, jakie im przynosi. Środki pochodzące z obsługi turystów, świadczenia im „etnicznych” usług i oferowania „etnicznych” produktów nader istotnie pomagają w poprawie sytuacji finansowej ludności z najbiedniejszych obszarów. W wielu przypadkach turystyka etniczna stworzyła możliwości i warunki do tego, aby Indianie w końcu mogli zacząć godnie żyć i nie martwić o to, jak przetrwać następne kilka dni. Mogą pomyśleć także o tych mniej niezbędnych kwestiach takich jak np. odpowiednia edukacja ich dzieci, która w dalszej kolejności ma na celu zapewnienie im lepszej przyszłości (Yang, Wall, 2009).

Należy jednak podkreślić, że do podniesienia standardu życia peruwiańskich Indian nie przyczyniają się wyłącznie dodatkowe korzyści finansowe, jakie przynosi etnoturystyka. W wielu sytuacjach istotne znaczenie ma również to, że zachęca ona, motywuje, a czasami nawet przymusza ich do wprowadzenia różnorodnych zmian np. w ich gospodarstwach, które następnie zwiększają komfort funkcjonowania ich domowników. Mianowicie przykładowo, jeśli dana rodzina chce stać się członkiem programu *community tourism*, to w pewnym stopniu musi ona przystosować swoje warunki mieszkaniowe do tego, czego potrzebują turyści (Vilímková, 2015). Nie chodzi tu oczywiście o przekształcanie danego gospodarstwa w hotel zapewniający

najwyższe standardy obsługi i wygody. Turyści etniczni pragną bowiem doznawać autentycznych doświadczeń i poznawać prawdziwe życie Indian. Nie da się jednak ukryć, że nawet oni z pewnością docenią możliwość wykąpania się w cieplejszej wodzie czy sam w sobie fakt istnienia łaźienki wewnątrz budynku. Wiele społeczności indiańskich w Peru przywykło do życia bez tego typu „wygód” i w związku z tym często sami mogliby nie odczuwać potrzeby ich wprowadzenia w swoich gospodarstwach. (Vilímková 2015; Nicacio 2017)

Wracając do korzyści ekonomicznych, jakie przynosi etnoturystyka społecznościom będącym jej częścią, można wyróżnić kilka sposobów, w jakie turystyka „walczy” z biedą. Przede wszystkim kreuje ona nowe miejsca pracy. Pozwala ona zarabiać na dostarczaniu turystom dóbr i usług bezpośrednio przez Indian lub pośrednio przez firmy, które ich zatrudniają. Można zatem zauważyć, iż istotnie działają tu mechanizmy tzw. efektu mnożnikowego. W najprostszym rozumieniu oznacza to, że na turystyce może zarobić bardzo wiele kolejnych osób (np. sprzedawca, osoba, która wyprodukowała dany przedmiot, osoba która dostarczyła jej materiały itd.) (Goodwin, 2007).

Poza tym turystyka stwarza też warunki do tego, aby Indianie zakładali swoje własne przedsiębiorstwa (związane bezpośrednio lub pośrednio z turystyką), w których zatrudnienie mogą znaleźć także ich znajomi i członkowie rodziny. Jeszcze innym aspektem walki turystyki z biedą wskazywanym w literaturze przedmiotu jest m.in. fakt, iż turyści mogą dawać Indianom „napiwki” czy przywozić im ze swoich krajów innego rodzaju prezenty w podziękę np. za gościnę w ich domach (Goodwin, 2007).

Następnym pozytywnym skutkiem rozwoju etnoturystyki w Peru w odniesieniu do społeczności indiańskich jest poprawa wśród nich poziomu edukacji. Nie tylko mają oni bowiem lepszy dostęp do edukacji dzięki dochodom z turystyki, ale także przykładają do niej większą wagę. Jest to najmocniej widoczne, gdy zwróci się uwagę na znajomość języków obcych. Dzisiaj w Peru możemy spotkać coraz więcej Indian, którzy pomimo iż na co dzień posługują się swoim rodzimym, indiańskim językiem, znają przynajmniej w stopniu komunikatywnym również kastylijski lub jakiś inny język (np. angielski). Dzieje się tak, ponieważ znajomość innych języków jest konieczna dla efektywnej komunikacji z przyjezdnymi, co z kolei jest podstawą, jeśli pragnie się czerpać korzyści finansowe z ich bezpośredniej obsługi (Toselli, 2006; Thorp, Paredes, 2010). Poza lepszą znajomością języków obcych wzrósł także poziom edukacji w zakresie np. wiedzy podstawowej, ogólnej. Nie należy też zapominać o wspomnianej już lepszej znajomości własnej kultury i historii (Pereiro Pérez, 2013).

Podobną konsekwencją do tej opisanej powyżej jest również podnoszenie się kwalifikacji członków danych społeczności indiańskiej dzięki ich zaangażowaniu w etnoturystykę. Mamy z tym do czynienia, ponieważ nie da się ukryć, że nowe inwestycje czy działania podejmowane przez Indian, które mają związek z rozwojem turystyki, wymagają konkretnych kwalifikacji takich jak np. umiejętność pracy w grupie. Turystyka etniczna uczy jej zgodnie z zasadą, że razem możliwe jest odniesienie większego sukcesu (Toselli, 2006; Hoffmann, 2012). Innymi ważnymi kompetencjami, które kształtowane są wśród peruwiańskich grup etnicznych dzięki etnoturystyce jest m.in. kreatywne myślenie oraz zdolność szybkiego rozwiązywania ewentualnych problemów (Yang, Wall, 2009).

Wszystko to sprawia, że Indianie zdobywają umiejętności zarówno techniczne, jak i praktyczne w zakresie takich działań jak np. prowadzenie własnego przedsiębiorstwa. Ponadto turystyka etniczna niebywale wzmacnia ich osobowość i charakter, formując i rozwijając takie miękkie kwalifikacje jak np. wiara w siebie, zaangażowanie, stałe dążenie do określonego wcześniej celu, zdolności przywódcze czy otwartość i komunikatywność (Nicacio 2017).

Inną pozytywną konsekwencją turystyki etnicznej jest polepszenie sposobu postrzegania społeczności etnicznych w Peru przez rząd kraju. Do niedawna władza w Peru nie umiała poradzić sobie z problemami wynikającymi z dużej różnorodności kulturowej i etnicznej, jaka tam panuje. W związku z tym dochodziło do takich sytuacji jak marginalizacja i dyskryminacja żyjących tam Indian. Choć w Peru niestety dalej mamy do czynienia z tymi wyjątkowo smutnymi zjawiskami, dzisiaj są one dużo mniej nasilone, m.in. właśnie dzięki turystyce. Przyczyniła się ona bowiem do docenienia przez rząd kraju folkloru i dziedzictwa kulturowego posiadanego przez grupy etniczne. Jest to spowodowane oczywiście tym, iż za pośrednictwem m.in. turystyki stanowią one źródło dodatkowego dochodu do budżetu państwa (Yang, Wall, 2009; Thorp, Paredes, 2010; Pereiro Pérez, 2013).

Ostatnim pozytywnym skutkiem turystyki etnicznej, na jaki zwrócimy uwagę jest aspekt związany z dialogiem międzykulturowym. Podczas spotkań osób pochodzących z różnych kultur, które to spotkania zainicjowane zostają przez turystykę, dochodzi do wyrabiania wielu pozytywnych postaw u członków obu grup – recepcyjnej i emisyjnej. Mianowicie za ich pośrednictwem kształtują się u nich postawy życzliwości, pragnienie dążenia do pokoju na świecie czy tolerancyjność i otwartość w stosunku do innych ludzi oraz odmiennych kultur. Warto dodać, że sprawia on też, że o wiele łatwiej nawiązujemy nowe stosunki i kontakty interpersonalne (Ćwiklińska, 2009). Poza tym dialog międzykulturowy pełni istotną funkcję edukacyjną, ponieważ nie tylko pozwala na poznawanie innej kultury, ale także na lepsze zrozumienie własnej. Ponadto dialog kulturowy możliwy dzięki etnoturystyce jest też w stanie kształtować prawdziwe, wyjątkowo pozytywne emocje m.in. uwrażliwiając na piękno naturalnych i antropogenicznych krajobrazów (Przećlański, 2004; Ćwiklińska, 2009).

Negatywne skutki wpływu turystyki etnicznej na życie i kulturę Indian w Peru

Jednymi z podstawowych negatywnych skutków rozwoju etnoturystyki jest bez wątpienia komercjalizacja kultury oraz jej następstwa. W najprostszym rozumieniu pojęcie to sprowadza się do oparcia danego rodzaju działalności na zasadach, według których funkcjonuje rynek. Inaczej mówiąc jest to doprowadzenie do rozpoczęcia sprzedawania bądź udostępniania wszystkiego, co posiada jakąkolwiek wartość i można to wykorzystać do tego, aby przynosiło dochód (Yang, Wall, 2009).

W turystyce etnicznej elementy, które ulegają procesom komercjalizacji to walory i dobra kulturowe. Można powiedzieć, że mamy tu do czynienia z przemysłem turystycznym, który opiera się na traktowaniu odmiennych kultur jako produkty, które można kupić. Jako, że idea etnoturystyki zakłada spotkania turystów z jak najbardziej „innymi” i egzotycznymi kulturami w odniesieniu do ich własnej, w jej przypadku często przemysł ten nazywany jest „marketingiem dzikości” (Bloch, 2013).

Często dochodzi w nim do uprzedmiotawiania osób różniących się od turystów kulturowo i sprowadzenia ich wyłącznie do atrakcji turystycznych, co budzi ogromną polemikę wokół etyczności turystyki etnicznej (Buczkowska, 2013).

Jednym z głównych następstw komercjalizacji w przypadku turystyki etnicznej jest zanik autentyczności poszczególnych elementów kulturowych, które zostały poddane temu procesowi. Są one bowiem modyfikowane w taki sposób, aby lepiej spełniać oczekiwania podróżnych, które wykreowane zostały przez funkcjonujące w ich społeczności wyobrażenia dotyczące odwiedzanych miejsc i ludzi tam żyjących. Oczywiście prowadzi to do kształtowania się i utrwalania wielu stereotypów dotyczących życia przykładowo peruwiańskich społeczności indiańskich. Nierzadko są one nie tylko niekoniecznie prawdziwe, ale wręcz krzywdzące czy uwłaczające (np. mówiące o tym, że Indianie są „prymitywni”) (Owsianowska, 2013).

Dostosowywanie danej kultury do potrzeb turystyki bardzo wyraźnie widać m.in. na przykładzie peruwiańskiego przemysłu pamiątkarskiego. Pamiątki mają zachęcać swoim wyglądem do ich kupna. Powinny być zatem ciekawe, egzotyczne i kolorowe. Panuje bowiem przekonanie wśród podróżnych, że właśnie tak wygląda indiańskie rękodzieło i dlatego będą poszukiwać dokładnie takich elementów (Lissocka-Jaegermann, 2003a; 2003b).

Z opisywanymi zjawiskami ściśle wiąże się pojęcie makdonaldyzacji. Termin ten oznacza rozpowszechnianie się sposobu, w jaki funkcjonują bary serwujące jedzenie typu *fast-food*, takie jak np. MacDonald's, także w pozostałych sferach życia człowieka. W związku z tym stopniowo wszystko, co nas otacza zaczyna przejmować zasady całkowitej przewidywalności oraz efektywności. W przypadku turystyki przejawem makdonaldyzacji jest m.in. podobnie wyglądająca, ustandaryzowana infrastruktura turystyczna na całym świecie. W odniesieniu do lokalnie występujących kultur jest to negatywne zjawisko, ponieważ nie docenia ich, dyskryminuje i narzuca całkowicie nowe i odmienne modele, dostosowując je do ogólnie przyjętych norm (Podemski, 2005).

Poza zanikiem autentyczności, silna komercjalizacja prowadzi również do innych negatywnych konsekwencji. Jednym z nich jest znaczący wzrost postaw konsumpcyjnych wśród społeczności przyjmujących turystów. Wykształca się u nich tzw. „gościnność kupiecka”, inaczej nazywana gościnnością skomercjalizowaną. Pojęcia te oznaczają, że tubylcy są wyjątkowo uprzejmi oraz gościnni wobec odwiedzających ich turystów wyłącznie po to, aby móc „wyciągnąć” od nich więcej pieniędzy np. sprzedając im swoje wyroby (Fuller, 2008).

Tubylcy w pewnym stopniu uczą się tego typu zachowań od turystów, którzy często zachowują się tak, jakby wszystko dało się kupić, ponieważ w takim świecie zostali wychowani. Jest to nazywane dyfuzją kulturową, która ściśle łączy się również z asymilacją kulturową oraz akulturacją (Przeclawski, 2004). Dyfuzja kulturowa to proces polegający na przenikaniu się między sobą elementów pochodzących z różnych kultur i środowisk. W dalszej kolejności często prowadzi ona do takich procesów jak akulturacja oraz asymilacja kulturowa. Pierwszy z podanych terminów oznacza przejmowanie różnych elementów i wzorców pochodzących z obcych kultur oraz zmienianie pod ich wpływem swojej własnej kultury. Jej konsekwencją jest natomiast asymilacja kulturowa (czasami utożsamiana z akulturacją), czyli upodobnienie swojej kultury do tej, wśród której się żyje. W efekcie całkowicie zanikają różnice kulturowe naturalnie występujące na świecie, a poszczególne kultury

ulegają ujednoczeniu. Jak więc widać, turystyka etniczna może z jednej strony powodować zwiększenie różnorodności kulturowej na świecie, a z drugiej jej zmniejszenie (Podemski, 2005).

Na skutek dyfuzji kulturowej może dochodzić do rozprzestrzeniania się wśród ludności recepcyjnej bardzo wielu negatywnych wzorców zachowań. Przykładowo mogą to być takie zachowania jak np. nadmierne spożywanie alkoholu i innych używek prowadzące do alkoholizmu i szeregu innych patologii społecznych. Tubylcy obserwując tego typu zachowania u turystów zaczynają zwyczajnie je kopiować (Podemski, 2005).

Opisany problem dodatkowo wzmacniany jest przez tzw. efekt demonstracji. Jest to proces będący wynikiem oddziaływania wizerunku danej osoby (najczęściej turysty) na innych (najczęściej tubylców). Wśród ludności recepcyjnej, zwłaszcza żyjącej na biedniejszych obszarach, panuje przekonanie, że odwiedzający ich podróżni są od nich lepsi, bogatsi i lepiej wykształceni (znający obce języki itp.), ponieważ często sprawiają takie wrażenie (Podemski, 2005).

Warto dodać, że etnoturystyka może również na inne sposoby przyczyniać się do wystąpienia pewnych dysfunkcji społecznych. Jedną z częstych patologii, z jaką mamy do czynienia w Peru wskutek rozwoju turystyki etnicznej jest zmuszanie dzieci do pracy (np. *sacamefotos* często zabierają ze sobą dzieci do pracy, żeby wzbudzić większe zainteresowanie wśród turystów). Inną patologią wywołaną rozwojem turystyki etnicznej i całym przemysłem turystycznym opartym na wykorzystaniu mistycyzmu indiańskich kultur jest rozwijanie się seks-turystyki etnicznej w Peru, poprzez powstanie w tamtejszym środowisku postaci tzw. *bricheros*. Są to ludzie, zarówno kobiety, jak i mężczyźni (Indianie bądź Metysi), którzy trudnią się świadczeniem usług seksualnych turystom (Hill, 2007).

Na skutek przesylenia rynku turystycznego w niektórych regionach Peru powstają nie tylko *bricheros*, ale także cała warstwa społeczna innych osób, nazywanych w literaturze przedmiotu „niepłatnymi pracownikami” turystyki. Są to osoby, które albo dopiero próbują wejść ze swoim biznesem turystycznym na rynku, albo już na nim są, ale ich przedsiębiorstwa nie przynoszą oczekiwanych dochodów. Powstał bowiem ewidentnie fałszywy stereotyp mówiący, że na turystach w każdych okolicznościach można w łatwy sposób zarobić, co stale nakłania kolejne osoby do zaangażowania się w ten sektor. Przyczynia się to do powstawania i zwiększania się dysproporcji ekonomicznych, nawet bez tego powszechnie występujących w Peru. Nie da się ukryć, że dodatkowo opisany powyżej problem może przyczyniać się do powstawania różnego rodzaju konfliktów społecznych oraz ogólnej dezintegracji społecznej, co jest kolejną negatywną cechą rozwoju etnoturystyki w Peru. Konflikty te często bowiem występują nawet w rodzinie czy między dawniej przyjaźniącymi się sąsiadami, a dochodzi do nich m.in. właśnie dlatego, że przykładowo jeden z nich miał więcej szczęścia na rynku turystycznym (Hill, 2007).

Mówiąc o konfliktach, jakie może wywołać rozwój etnoturystyki w Peru należy też pamiętać, że dotyczą one nie tylko sytuacji w obrębie danej społeczności etnicznej. Często dochodzi do nich również np. na płaszczyźnie podróżni-tubylcy, gdyż nie da się ukryć, że interesy tych dwóch grup są ze sobą całkowicie sprzeczne. Przykładowo turyści szukają sposobów, aby wydać jak najmniej pieniędzy, podczas gdy ludność recepcyjna pragnie zarobić na nich jak najwięcej jest to możliwe (Fuller, 2008; Pereiro Pérez, 2013).

Kolejnym negatywnym skutkiem rozwoju turystyki etnicznej w Peru, o którym warto wspomnieć jest wykorzystywanie członków społeczności etnicznych przez firmy turystyczne. Przykładem, który to bardzo wyraźnie obrazuje jest praca tragarzy np. na Szlaku Inków prowadzącym do Machu Picchu, którzy zajmują się dźwiganie rzeczy osobistych należących do podróżnych, a także potrzebnego w czasie wędrówki ekwipunku (Hill, 2007; Arellano, 2011). Niestety Indianie zarabiają jako tragarze niezwykle mało pieniędzy w porównaniu do tego, jak wyczerpujące jest to zajęcie (ok. 3–7\$/dzień). Dodatkowo często traktowani są oni wręcz niehumanitarnie. Przede wszystkim wymaga się od nich pracy przez o wiele więcej godzin niż powinni, co czasami kończy się nawet śmiercią w wyniku przepracowania. Ponadto nie mają oni żadnego ubezpieczenia i muszą też samodzielnie pokrywać koszty związane z ewentualnym zgubieniem czy uszkodzeniem czegokolwiek (Arellano, 2011).

Po raz kolejny widać zatem jak bardzo w dalszym ciągu dyskryminowani są w Peru Indianie. Żaden inny pracownik (nie-Indianin) nie pracuje tam na podobnych warunkach. Mimo kolejnych prób poprawy opisanej sytuacji, ciągle niewiele się zmienia. Firmy turystyczne niespecjalnie przejmują się tym problemem, ponieważ wiedzą, że zawsze znajdzie się jakiś Indianin, który nie będzie miał innego wyjścia i zgodzi się na taką pracę, aby zapewnić sobie i swojej rodzinie środki do przeżycia (Hill, 2007; Arellano, 2011).

Kolejnym przykładem wykorzystywania plemion indiańskich przez firmy turystyczne w celach rozwoju etnoturystyki jest sytuacja plemienia Indian Yagua, mieszkającego w regionie *selvy*, konkretnie w departamencie Loreto (w jego pn.-wsch. części). Są oni bowiem wręcz uzależnieni ekonomicznie od zewnętrznej firmy *Paseos Amazónicos*. Ta „współpraca” wymaga od nich całkowitego podporządkowania i robienia tego, co się im każe, nawet jeśli nie godzi się to z ich kulturą, emocjami itp. Widać tu zatem również inny negatywny skutek rozwoju turystyki etnicznej, a mianowicie życie przedstawicieli poszczególnych plemion indiańskich zaangażowanych w obsługę etnoturystów całkowicie wbrew sobie i swoim przekonaniom. Przechodząc do konkretów, Indianie Yagua przykładowo zmuszani są do fotografowania się z turystami. Jest to zupełnie niezgodne z ich kulturą, ponieważ wierzą oni, że w ten sposób obcy ludzie, nienależący do ich grona, kradną jaką część ich, która powinna przecież należeć tylko i wyłącznie do nich lub ewentualnie do innych członków ich plemienia. Innym problemem jest również pokaz, jaki organizuje firma *Paseos Amazónicos* dla swoich klientów, w którym to pokazie biorą udział oczywiście Indianie. Podczas przedstawienia wszyscy mają na sobie stroje uznawane za tradycyjne, chociaż na skutek globalizacji dziś niewielu z nich nosi tego typu ubrania na co dzień. Są one w większości zrobione z trzciny i traw i co najważniejsze nie zakrywają zbyt dużo ciała. Przykładowo kobiety nie zawsze mają dobrze zasłonięty biust i często wiele z nich czuje ogromny wstyd, gdy musi się tak pokazać szerokiemu gronu obserwatorów, którzy dodatkowo nie pochodzą z ich grupy etnicznej. Poza tym kultura Indian Yagua jest też oczywiście modyfikowana na potrzeby turystyki przez firmę *Paseos Amazónicos* tak, aby była atrakcyjniejsza dla turystów (Chaparro Ortiz de Zevallos, 2008).

Warto podkreślić, że niestety turystyka etniczna sprawia, że bardzo często do życia wbrew sobie zmuszane są nawet osoby, które nie są związane z żadną zewnętrzną firmą, ponieważ zwyczajnie nie mają innego wyjścia. Przykładowo duża

część współcześnie żyjących w Peru Indian nie czuje potrzeby kultywowania swoich dawnych tradycji i dąży do tego, aby zostać wchłoniętymi przez współczesny świat i żyć tak jak inni ludzie, w lepiej rozwiniętych częściach świata. Nie chcą być dłużej utożsamiani ze swoją rdzenną kulturą, ale nie widzą innego wyjścia. Jest to konieczne, aby mogli zarobić na życie czy poprawić swój status materialny, czego nie mogą osiągnąć w inny sposób, ponieważ przykładowo mieszkają w miejscu całkowicie zdominowanym przez rynek turystyczny (Fuller, 2008).

Widać zatem, że nie zawsze korzyści finansowe, jakie daje rozwój turystyki etnicznej są wyłącznie pozytywne. W tym miejscu warto podkreślić, że w żadnym przypadku tego typu polaryzacja dochodów i opieranie całej gospodarki na turystyce nie jest czymś pozytywnym, nawet jeśli nie są przy okazji łamane prawa człowieka. Jest to spowodowane tym, że turystyka jest wyjątkowo niestabilna. Z kolei coraz większa świadomość poszczególnych mieszkańców Peru na temat możliwych skutków tego typu uzależnienia ich życia od turystyki, może powodować u nich wręcz niepokój związany z poczuciem bycia podporządkowanymi prawom rządzącym na rynku turystycznym (Agung i in., 2010; Pereiro Pérez, 2013).

Innym negatywnym wpływem rozwoju etnoturystyki w Peru jest fakt, iż w pewnym sensie może być to rozumiane jako hamowanie rozwoju gospodarczego i społeczno-kulturowego. Mimo, iż rząd Peru traktuje tę formę turystyki jako podstawowy sposób na rozwój kraju, to należy pamiętać, że kieruje się on jedynie korzyściami finansowymi jakie daje turystyka etniczna, a nie analizuje bardziej dalekosiężnych konsekwencji z tym związanych. Mianowicie chodzi o to, że dochodzi do tzw. „zamrożenia kultury”, kiedy to nie ma ona możliwości się rozwijać, dlatego że wymaga się od niej żeby była prymitywna, tradycyjna i tym sposobem wzbudzała zainteresowanie turystów. Poza korzyściami finansowymi, nie przynosi to niczego dobrego, a przyczynia się za to do pogłębiania przepaści między regionami bardziej i mniej rozwiniętymi (Pereiro Pérez, 2013).

Ostatnim negatywnym skutkiem rozwoju turystyki etnicznej w Peru, o którym wspomniemy, jest pogorszenie się warunków życia Indian na skutek degradacji środowiska, jego zanieczyszczenia oraz zwiększonego narażenia na hałas. Rozwój każdej formy turystyki przyczynia się bowiem do zachodzenia różnorodnych zmian w środowisku przyrodniczym, najczęściej o negatywnym charakterze. Nie da się ukryć, że bez wątplenia odbija się to na zarówno psychicznym, jak i fizycznym komforcie życia w danym miejscu i może generować stres, jak również przyczyniać się do występowania różnorodnych dysfunkcji (Fuller, 2008).

Opinia polskich turystów na temat turystyki etnicznej w Peru w świetle badań ankietowych

Jak przedstawiono powyżej w literaturze można więc spotkać skrajnie różne opinie na temat turystyki etnicznej. Jej postrzeganie może natomiast potencjalnie zależeć od bardzo wielu różnorodnych czynników takich jak np. wykształcenie. W związku z tym zdecydowano się na zapytanie polskich podróżnych, co myślą na ten temat. Sprawdzono również, czy posiadają oni wiedzę o negatywnym i pozytywnym wpływie etnoturystyki na ludność miejscową. W tym celu stworzono ankietę, do której respondenci zostali wybrani w sposób przypadkowy spośród osób, które

przynajmniej raz były w Peru w celach turystycznych. W ankiecie, oprócz pytań metryczkowych, zawarto łącznie 23 pytania. Należy jednak podkreślić, że nie każdy respondent odpowiadał na wszystkie z nich, jako że odpowiedni zestaw pytań dobierany był na podstawie odpowiedzi na poszczególne, poprzednie pytania.

Wzięło w niej udział łącznie 60 osób – 40 kobiet (66,7%) i 20 mężczyzn (33,3%). Większość z nich była w wieku 46–65 lat (20 osób – 33%) lub 27–35 lat (19 osób – 32%). Jedynie jedna osoba miała natomiast powyżej 65 lat. Jeżeli chodzi o wykształcenie, to zdecydowana większość respondentów posiadała wykształcenie wyższe (53 osoby – 88,3%). Ponad połowa ankietowanych (31 osób – 51%) jako miejsce zamieszkania wskazała miasto powyżej 250 tys. mieszkańców. Drugą najliczniejszą grupą okazały się natomiast osoby mieszkające na wsi (9 osób – 15%). Warto dodać również, że większość wypełniających ankietę osób była w Peru tylko jeden raz (40 osób – 67%). Co ciekawe, drugą najliczniejszą grupą okazały się być osoby, które były w Peru ponad 3 razy (10 osób – 17%). Najwięcej respondentów odwiedziło Peru w 2019 roku – aż 42% (25 osób), na kolejnym miejscu znalazły się grupa 17 osób (28% ogółu), która była w tym kraju w 2020 roku. Warto zauważyć, że łącznie stanowiło to aż 70% ogółu respondentów, którzy dysponują relatywnie „świeżymi” wspomnieniami z pobytu (tab. 1).

Ogólne zdanie byłych turystów na temat turystyki etnicznej w Peru

Na początku skupimy się na analizie ogólnego zdania osób, które były w Peru na temat turystyki etnicznej w tym kraju. W tym celu należy przeanalizować odpowiedzi respondentów na pytania dotyczące postrzegania ewentualnych wpływów turystyki etnicznej dla tamtejszych Indian. Pierwszym tego typu pytaniem było: „czy Pana/Pani zdaniem turystyka etniczna w Peru w jakikolwiek sposób wpływa na ludność indiańską żyjącą na terenie tego kraju?”. Odpowiedzi twierdzącej udzieliło 56 z 60 osób (93,3%). Pozostali czterej respondenci zaznaczyli opcję „nie wiem”. Nie byli oni prosi o dalsze wypełnianie ankiety (tab. 1 – pyt. 3).

Kolejne dwa pytania dotyczyły już konkretnie tego, jaki charakter, zdaniem ankietowanych, ma wpływ turystyki etnicznej na ludność indiańską w Peru. Pierwsze z nich odnosiło się do aktualnej opinii, a drugie do opinii sprzed ich pierwszej podróży do tego kraju. W przypadku osób deklarujących jednoznacznie pozytywny wpływ turystyki etnicznej na ludność indiańską ich liczba zmniejszyła się o połowę po odbyciu podróży (spadek z 8 do 4 osób). Warto zauważyć, że ponad połowa ankietowanych (59%) po podróży do Peru nabrała przekonania o stosunkowo pozytywnym wpływie turystyki na społeczności indiańskie, choć przed wyjazdem taką opinię deklarowało jedynie 25% ankietowanych (tab. 1 – pyt. 4 i 5). Taki przyrost opinii o stosunkowo pozytywnym wpływie turystyki dokonał się głównie dzięki przekonaniu się osób deklarujących przed wyjazdem neutralny wpływ turystyki na społeczności lokalne, odpowiednio 41% przed pobytem i 5% po powrocie. Można więc stwierdzić, że podróż do Peru i zobaczenie wpływu turystyki etnicznej na ludność indiańską na własne oczy skłoniła większość osób deklarujących jej neutralny wpływ na dostrzeżenie jednak raczej jej pozytywnego wpływu.

Należy jednak zauważyć, że część respondentów deklarująca przed wyjazdem opinię o neutralnym wpływie turystyki na społeczności indiańskie zmieniła zdanie

Tab. 1. Struktura odpowiedzi respondentów w przeprowadzonej ankiecie

Nr	Pytanie	Liczba odpowiedzi	Uwagi	Odpowiedzi																	
				Kobieta	Mężczyzna	16-45 lat	46-65 lat	66-85 lat	17-35 lat	36-45 lat	46-55 lat	56-65 lat	66-75 lat	76-85 lat							
		60		40 (66,7%)	20 (33,3%)	10-45 lat	20 (33,3%)	40-65 lat	20 (33,3%)	60-85 lat	20 (33,3%)	17-35 lat	12 (20%)	36-45 lat	20 (33,3%)	46-55 lat	20 (33,3%)	66-75 lat	20 (33,3%)	76-85 lat	20 (33,3%)
		60		8 (13,3%)	52 (86,7%)	16-45 lat	12 (20%)	46-65 lat	40 (66,7%)	66-85 lat	8 (13,3%)	17-35 lat	12 (20%)	36-45 lat	40 (66,7%)	46-55 lat	8 (13,3%)	66-75 lat	40 (66,7%)	76-85 lat	8 (13,3%)
		60		0	60 (100%)	16-45 lat	0	46-65 lat	60 (100%)	66-85 lat	0	17-35 lat	0	36-45 lat	60 (100%)	46-55 lat	0	66-75 lat	60 (100%)	76-85 lat	0
		60		9 (15%)	51 (85%)	16-45 lat	3 (5%)	46-65 lat	48 (80%)	66-85 lat	0	17-35 lat	3 (5%)	36-45 lat	45 (75%)	46-55 lat	0	66-75 lat	48 (80%)	76-85 lat	3 (5%)
1	1. Ile razy była Pan/Pani w Peru?	60		40 (66,7%)	20 (33,3%)	16-45 lat	7 (11,7%)	46-65 lat	33 (55%)	66-85 lat	0	17-35 lat	3 (5%)	36-45 lat	30 (50%)	46-55 lat	0	66-75 lat	37 (61,7%)	76-85 lat	3 (5%)
2	2. Kiedy ostatnio był/a Pan/Pani w Peru?	60		40 (66,7%)	20 (33,3%)	16-45 lat	7 (11,7%)	46-65 lat	33 (55%)	66-85 lat	0	17-35 lat	3 (5%)	36-45 lat	30 (50%)	46-55 lat	0	66-75 lat	37 (61,7%)	76-85 lat	3 (5%)
3	3. Czy Pan/Pani zdaniem turystyka etniczna w Peru w jakikolwiek sposób wpływa na ludność indyjską? Jeśli tak, to w jaki sposób?	60		25 (41,7%)	35 (58,3%)	16-45 lat	25 (41,7%)	46-65 lat	10 (16,7%)	66-85 lat	0	17-35 lat	3 (5%)	36-45 lat	22 (36,7%)	46-55 lat	0	66-75 lat	25 (41,7%)	76-85 lat	0
4	4. Jaki charakter ma Pan/Pani zdaniem wpływ turystyki etnicznej na ludność indyjską w Peru?	56	Ta i kolejne pytania skierowane są tylko do odpowiedzi „tak” na poprzednie pytanie	4 (7,1%)	52 (92,9%)	16-45 lat	3 (5,4%)	46-65 lat	49 (87,5%)	66-85 lat	0	17-35 lat	3 (5,4%)	36-45 lat	46 (81,8%)	46-55 lat	0	66-75 lat	49 (87,5%)	76-85 lat	0
5	5. Jak Pan/Pani uważa, że Pan/Pani zdaniem wpływ turystyki etnicznej na ludność indyjską w Peru przed swoim pierwszym wyjazdem do tego kraju?	56		8 (14,3%)	48 (85,7%)	16-45 lat	3 (5,4%)	46-65 lat	45 (80,7%)	66-85 lat	0	17-35 lat	3 (5,4%)	36-45 lat	42 (75,7%)	46-55 lat	0	66-75 lat	45 (80,7%)	76-85 lat	0
6	6. W jakim stopniu możliwość poznania kultury Indian jest dla Pan/Pani istotna podczas podróży po tym kraju?	56	Pytanie skierowane jest do odpowiedzi „tak” na poprzednie pytanie	50 (89,3%)	6 (10,7%)	16-45 lat	6 (10,7%)	46-65 lat	44 (78,6%)	66-85 lat	0	17-35 lat	3 (5,4%)	36-45 lat	41 (73,2%)	46-55 lat	0	66-75 lat	44 (78,6%)	76-85 lat	2 (3,6%)
7	7. W jakim stopniu uważa Pan/Pani, że Indyjczycy, którzy się przedstawiają turystom w Peru są autentyczni?	56	4 – bardzo, 0 – wcale	33 (58,9%)	23 (41,1%)	16-45 lat	3 (5,4%)	46-65 lat	30 (53,6%)	66-85 lat	0	17-35 lat	3 (5,4%)	36-45 lat	27 (48,2%)	46-55 lat	0	66-75 lat	30 (53,6%)	76-85 lat	3 (5,4%)
8	8. W jakim stopniu uważa Pan/Pani, że Indyjczycy, którzy się przedstawiają turystom w Peru są autentyczni?	56	4 – bardzo, 0 – wcale	33 (58,9%)	23 (41,1%)	16-45 lat	3 (5,4%)	46-65 lat	30 (53,6%)	66-85 lat	0	17-35 lat	3 (5,4%)	36-45 lat	27 (48,2%)	46-55 lat	0	66-75 lat	30 (53,6%)	76-85 lat	3 (5,4%)
9	9. W jakim stopniu uważa Pan/Pani, że Indyjczycy, którzy się przedstawiają turystom w Peru są autentyczni?	56	4 – bardzo, 0 – wcale	33 (58,9%)	23 (41,1%)	16-45 lat	3 (5,4%)	46-65 lat	30 (53,6%)	66-85 lat	0	17-35 lat	3 (5,4%)	36-45 lat	27 (48,2%)	46-55 lat	0	66-75 lat	30 (53,6%)	76-85 lat	3 (5,4%)
10	10. W jakim stopniu uważa Pan/Pani, że Indyjczycy, którzy się przedstawiają turystom w Peru są autentyczni?	56	4 – bardzo, 0 – wcale	33 (58,9%)	23 (41,1%)	16-45 lat	3 (5,4%)	46-65 lat	30 (53,6%)	66-85 lat	0	17-35 lat	3 (5,4%)	36-45 lat	27 (48,2%)	46-55 lat	0	66-75 lat	30 (53,6%)	76-85 lat	3 (5,4%)
11	11. W jakim stopniu uważa Pan/Pani, że Indyjczycy, którzy się przedstawiają turystom w Peru są autentyczni?	56	4 – bardzo, 0 – wcale	33 (58,9%)	23 (41,1%)	16-45 lat	3 (5,4%)	46-65 lat	30 (53,6%)	66-85 lat	0	17-35 lat	3 (5,4%)	36-45 lat	27 (48,2%)	46-55 lat	0	66-75 lat	30 (53,6%)	76-85 lat	3 (5,4%)
12	12. W jakim stopniu uważa Pan/Pani, że Indyjczycy, którzy się przedstawiają turystom w Peru są autentyczni?	48	Wyłącznie dotyczy odpowiedzi „tak” na poprzednie pytanie	13 (27,1%)	35 (72,9%)	16-45 lat	2 (4,2%)	46-65 lat	33 (68,8%)	66-85 lat	0	17-35 lat	2 (4,2%)	36-45 lat	29 (60,4%)	46-55 lat	0	66-75 lat	33 (68,8%)	76-85 lat	0
13	13. Czy uważa Pan/Pani, że ewentualne dostosowanie procesów pozostawiających negatywny wrażliwość na temat kultury Indian? Jeśli tak, to w jaki sposób?	56	4 – bardzo, 0 – wcale	14 (25%)	42 (75%)	16-45 lat	2 (3,6%)	46-65 lat	40 (71,4%)	66-85 lat	0	17-35 lat	2 (3,6%)	36-45 lat	38 (67,9%)	46-55 lat	0	66-75 lat	40 (71,4%)	76-85 lat	0
14	14. W jakim stopniu uważa Pan/Pani, że Indyjczycy, którzy się przedstawiają turystom w Peru są autentyczni?	56	4 – bardzo, 0 – wcale	15 (26,8%)	41 (73,2%)	16-45 lat	2 (3,6%)	46-65 lat	39 (69,6%)	66-85 lat	0	17-35 lat	2 (3,6%)	36-45 lat	37 (66,1%)	46-55 lat	0	66-75 lat	39 (69,6%)	76-85 lat	0
15	15. W jakim stopniu uważa Pan/Pani, że Indyjczycy, którzy się przedstawiają turystom w Peru są autentyczni?	56	4 – bardzo, 0 – wcale	15 (26,8%)	41 (73,2%)	16-45 lat	2 (3,6%)	46-65 lat	39 (69,6%)	66-85 lat	0	17-35 lat	2 (3,6%)	36-45 lat	37 (66,1%)	46-55 lat	0	66-75 lat	39 (69,6%)	76-85 lat	0
16	16. W jakim stopniu uważa Pan/Pani, że Indyjczycy, którzy się przedstawiają turystom w Peru są autentyczni?	56	4 – bardzo, 0 – wcale	15 (26,8%)	41 (73,2%)	16-45 lat	2 (3,6%)	46-65 lat	39 (69,6%)	66-85 lat	0	17-35 lat	2 (3,6%)	36-45 lat	37 (66,1%)	46-55 lat	0	66-75 lat	39 (69,6%)	76-85 lat	0

		Odpowiedzi wyszczególniono w tabeli nr 2						
		1	2	3	4	5	6	
		3,0 (17,9%)	3,5 (26,8%)	3,9 (33,9%)	8 (14,2%)	1,9 (3,3%)	0	
		4 (2,1%)	Nie mam zdania	Nie	Tak	Nie	4 (2,1%)	
17	Przy podanych ewentualnych konsekwencjach turystyki w Peru, czy uważasz, że w jakim stopniu Państwo/pani zdaniem są one istotne w przypadku plemion Indiankich wylęcych.							
18	W jakim stopniu zgadza się Pan/Pani ze stwierdzeniem, że plemiona Indiankich w Peru są zagrożeniem dla kultury Indiankich wylęcych, w porównaniu z zagrożeniem dla kultury Indiankich wylęcych tam, gdzie mieszkają poddawani ich zmięszczeniu?	2,1 (9,7,5%)	3,7 (30,9%)	2,1 (9,7,5%)	3,8 (32,3%)	2,1 (9,7,5%)		
19	Czy Państwo/pani zdaniem turystyka emigracji w Peru może przyczynić się do rozwoju lokalnych przedsiębiorstw?		Nie wiem	Nie	Tak			
20	Czy uważa Państwo/pani, że jest możliwe zmniejszenie negatywnego oddziaływania turystyki emigracji na Indian w Peru?		2 (1,1,3%)	2 (1,1,3%)	3,4 (7,8%)			
21	Jeśli zbadania Pana/Pani zdaniem pomogłyby w zwiększeniu świadomości turystyki emigracji, czy uważa Państwo/pani, że jest to ważne dla rozwoju lokalnych przedsiębiorstw?		Zmniejszenie udziału w turystyce firm zewnętrznych	Edukacja subyciów o możliwościach konsekwencji	Edukacja turystów o możliwościach konsekwencji	8 (27,1%)		
22	Czy uważa Państwo/pani, że powinno się zrezygnować z turystyki emigracji w Peru?	5 (8,5,9%)	Nie mam zdania	Nie	Tak	3,3 (7,2,2%)		
23	Czy podoba Ci się wolnego pobytu w Peru za uwzględnia Państwo/pani jakieś inne konsekwencje turystyki dla Indian (pozytywne lub negatywne)? Jeśli tak, to jakie? Jeśli nie, to dlaczego? W kontekście rozwoju turystyki emigracji w Peru lub znaczenia Państwo/pani jakich, widzisz, że ma ten temat? Proszę podać jakik.	5 (8,5,9%)	2 (1,1,3%)	3,3 (7,2,2%)	3 (1,6,7%)	3,3 (7,2,2%)		

Zródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiet

Współliczany ze strony lokalnych	Współliczany ze strony emigracji o charakterze lokalnym	Współliczany z turystów w danym mieście	Współliczany z kontrolami regionalnymi w sprawie praw obywateli kraju
3,1 (7,8,45%)	3,1 (7,8,45%)	5 (8,5,7%)	3 (7,3,%)

na niekorzyść dostrzegając więcej negatywów związanych z turystyką. O ile bowiem stosunkowo negatywny wpływ przed wyjazdem deklarowało jedynie 9 osób (16% ogółu respondentów), to po odbyciu podróży już 14 osób (25% ogółu respondentów). Uzyskane odpowiedzi wskazują, że w przypadku 5 osób wnioski z podróży do Peru pozwoliły zauważyć więcej negatywów niż pozytywów związanych z wpływem turystyki na społeczności indiańskie. Nie zmieniła się natomiast liczba osób deklarujących jej zdecydowanie negatywny wpływ, ale ich udział wśród ogółu respondentów pozostał stosunkowo niewielki (4%).

Można więc zauważyć ogólną tendencję do postrzegania skutków turystyki etnicznej lepiej po tym, gdy doświadczy się tego zjawiska „na żywo”. Sytuacja wygląda też podobnie, gdy pojedynczo przeanalizuje się kolejne odpowiedzi. Okazuje się bowiem, że większość osób (21 z 56 osób – 37,5%) zmieniła swój sposób myślenia na temat konsekwencji etnoturystyki w Peru na bardziej pozytywny po tym, gdy po raz pierwszy odbyła podróż do tego kraju. W przypadku 18 z nich (32,1%) sposób ten się nie zmienił, natomiast w przypadku 17 (30,4%) stał się bardziej negatywny.

Warto dodać również, że prawie wszystkie osoby o średnim wykształceniu (oprócz jednej) postrzegają charakter turystyki etnicznej w Peru jako pozytywny. Podobna sytuacja jest w przypadku osób mieszkających na wsiach – wszyscy oprócz jednej osoby zaznaczyli, że ich zdaniem turystyka etniczna w Peru ma pozytywny charakter. Jeśli chodzi natomiast o ilość odbytych podróży do Peru, to nie da się tu zauważyć wyraźnej zależności pomiędzy liczbą podróży a opinią na temat turystyki etnicznej w tym kraju. Zdarzyła się nawet jedna osoba, która była w Peru ponad trzy razy, a mimo to zaznaczyła opcję „nie wiem” przy pytaniu, czy turystyka etniczna, jego zdaniem, może w jakikolwiek sposób wpływać na tamtejszą ludność indiańską. Z podobną sytuacją mamy również do czynienia w związku z kwestią tego, kiedy dany respondent odbył podróż do Peru.

Przechodząc do bardziej szczegółowych zagadnień, w dalszej części ankiety pojawiły się również trzy pytania dotyczące najczęściej poruszanych w literaturze przedmiotu kwestii związanych z turystyką etniczną. Respondenci mieli za zadanie określić, w jakim stopniu zgadzają się z poszczególnymi stwierdzeniami w nich zawartymi. Pierwsze z tych pytań odnosiło się do jednej z głównych, negatywnych konsekwencji etnoturystyki wskazywanej przez wielu autorów jako podstawowy „etyczny” problem takiej formy podróżowania. Mianowicie pytanie to brzmiało: „w jakim stopniu zgadza się Pan/Pani ze stwierdzeniem, że: *turystyka etniczna traktuje członków społeczności lokalnych jak zwierzęta w zoo?*”. Najwięcej osób zaznaczyło opcję „3” (17 z 56 – 30,4%) przyznając tym samym, że stosunkowo mocno zgadzają się z powyższym zdaniem (tab. 1 – pyt. 15).

Drugie pytanie wiązało się z kolei z konsekwencją etnoturystyki, która tym razem uznawana jest za pozytywną, a konkretnie z zachowaniem różnorodności kulturowej na świecie dzięki rozwojowi tej formy podróżowania. W tym przypadku również najwięcej osób wybrało opcję „3” (20 z 56 – 35,7%) (tab. 1 – pyt. 16).

Ogólnie zdanie polskich turystów na temat tych dwóch przytoczonych skutków etnoturystyki w Peru jest zatem podobne. Nie da się jednak ukryć, że respondenci mocniej zgadzają się ze stwierdzeniem pozytywnym (związany z zachowaniem różnorodności kulturowej na świecie) niż negatywnym (dotyczącym traktowania ludności recepcyjnej jak zwierzęta w zoo). Przy tym

pierwszym w sumie aż 31 osób wybrało bowiem opcję „3” lub „4”, podczas gdy przy konsekwencji negatywnej te dwie, najwyższe opcje wybrane zostały w sumie tylko 21 razy (o 10 mniej).

Ostatnie z tej grupy pytań nie skupiało się już ani na pozytywnych, ani na negatywnych wpływach turystyki etnicznej. Zamiast tego dotyczyło głównej przyczyny zachodzenia negatywnych zmian pod jej wpływem. W literaturze przedmiotu najczęściej spotkać się można z twierdzeniem, iż ich źródłem w głównej mierze są turyści masowi, którzy nie zawsze szanują kulturę odwiedzanych terenów. W związku z tym pytanie zadane w ankiecie brzmiało: *„w jakim stopniu zgadza się Pan/Pani ze stwierdzeniem, że: jedynie turyści masowi są zagrożeniem dla kultur plemion indiańskich w Peru?”*. Najwięcej osób wybrało opcję „3” (19 z 56 – 33,9%), a najmniej opcję „0” (4 z 56 – 7,1%). Okazuje się zatem, że również w oczach ankietowanych turyści masowi są stosunkowo dużym zagrożeniem dla kultury peruwiańskich społeczności indiańskich (tab. 1 – pyt. 18).

W tym miejscu warto skupić się jeszcze na kilku pytaniach dotyczących zainteresowania podróży poznawaniem kraju w sposób „etniczny”. Jednoznacznie stwierdzić można, że jest ono stosunkowo duże. Wniosek ten można wyciągnąć np. na podstawie pytania: *„czy podczas swojej/swoich podróży po Peru chociaż raz miał/a Pan/Pani okazję poznać jakiś aspekt żywej kultury dowolnej społeczności indiańskiej żyjącej tam?”*. Aż 50 osób (89,3%) odpowiedziało bowiem na nie twierdząco (tab. 1 – pyt. 6). Ponadto większość osób, które uczestniczyło w tego typu aktywności/ach wskazało w ankiecie, że możliwość poznania kultury Indian żyjących w Peru była dla nich bardzo ważna – dokładnie było to aż 33 z 50 osób (66%). Nikt nie zaznaczył natomiast opcji, że kwestia ta nie była dla niego w ogóle istotna (tab. 1 – pyt. 7).

Można uznać zatem, że ankietowani traktują aktywności związane z turystyką etniczną jako ciekawe urozmaicenie podróžowania. Warto również dodać, że aż 52 osoby spośród 56 odpowiadających na to pytanie (92,9%) przyznała, że podczas swojego pobytu w Peru dokonała zakupu minimum jednej pamiątki, która może być uznana za „etniczną” (tab. 1 – pyt. 10). W pewnym sensie również świadczy to o popularności turystyki etnicznej wśród polskich turystów.

Podsumowując, nie da się ukryć, że polscy turyści, którzy byli w Peru zdecydowanie doceniają możliwości, jakie daje turystyka etniczna oraz chętnie z nich korzystają. Na podstawie analizy tych kilku, przytoczonych powyżej pytań z ankiety można też stwierdzić dodatkowo, że również ich zdanie na temat ewentualnych skutków tego rodzaju podróžowania może być uznane za raczej pozytywne.

Respondenci biorący udział w ankiecie mieli również możliwość dopisania własnych przemyśleń na poruszany temat. Z możliwości tej skorzystało 13 osób. Najwięcej okazało się być przemyśleń odnoszących się do turystyki etnicznej w Peru w sposób negatywnych – aż 7. Pozytywnych było 4, natomiast pozostałe 2 miały charakter mieszany. Wypowiedzi przytoczono w tabeli poniżej (tab. 2).

Problem autentyczności turystyki etnicznej w Peru

Po przeanalizowaniu ogólnego zdania polskich turystów na temat turystyki etnicznej w Peru oraz jej ewentualnych wpływów na tamtejszą ludność indiańską, możemy przejść do bardziej szczegółowych zagadnień z tym związanych. W pierwszej

Tab. 2. Odpowiedzi respondentów na pytanie nr 23: Czy podczas swojego pobytu w Peru zauważył/a Pan/Pani jakieś inne konsekwencje turystyki dla Indian (pozytywne lub negatywne) / sytuacje, które zwróciły Pana/Pani uwagę w kontekście rozwoju turystyki etnicznej w Peru lub ma Pan/Pani jakieś własne przemyślenia na ten temat? Proszę podać jakie.

Nr	Charakter odpowiedzi	Treść
1	Pozytywny	<i>Pobyt w Peru wspominam z uśmiechem na twarzy oraz tęsknota za tym krajem...ludźmi. Pobyt miał charakter prywatny (córka związana jest z partnerem pochodzącym z Peru, zostaliśmy tam zaproszeni). Mieliśmy okazję mieszkać przez dwa tyg. z rodziną, uczestniczyć w normalnym ich codziennym życiu oraz część czasu poświęcać na zwiedzanie. Jednym słowem ludzie mieszkający w Peru są bardzo gościnni, mili, raczej ubodzy, ale chyba szczęśliwsi mimo wszystko :) Dbają o turystów na miarę ich możliwości... piękny kraj, wspaniali ludzie</i>
2		<i>Tak, jak w każdym innym kraju na świecie, również w Peru turystyka etniczna jest akceptowana przez obie strony. My cieszymy się z "egzotyki" kultury, oni zarabiają. Uważam, że dopóki będą chcieli to robić, powinniśmy z tego korzystać. Oglądanie krajów z perspektywy przyrody i architektury nie jest pełnym obrazem</i>
3		<i>Odwiedzałam ludność żyjącą na terenie Jeziora Titicaca, która była bardzo wdzięczna za wizytę i możliwość promowania swojej kultury i możliwość sprzedaży pamiątek</i>
4		<i>Wypełniając, porównywałam do tej samej sytuacji w Meksyku, to Peru wypada bardziej na korzyść. Jeszcze, bo co będzie za kilka, kilkanaście lat, to trudno powiedzieć. Uwielbiam Meksyk i byłam tam kilka razy, ale już "pachnie" Cepelią :) Byłam i w wiosce Majów aby zobaczyć jak żyją na co dzień, i u kapłana, który zapalał kadzidełka i machał jakimś listkami, i owszem, było to interesujące, ale w 100% pod turystów. W Peru natomiast to wszystko jeszcze jest autentyczniejsze, no i rzeczywiście miałam okazję zobaczyć, jak ludzie żyją w osadach na wysokości 4000 metrów. Oba kraje są wspaniałe i koniecznie warto je zobaczyć, ale są bardzo różne</i>
5	Negatywny	<i>Ludność etniczna np. na wyspach na Jeziorze Titicaca zajmuje się tylko i wyłącznie turystyką w sposób że tak powiem brutalny. Wszystko za dolara, kradną oszukują i wyłudniają. Byłam dwa razy w odstępie 8 lat. Stosunek do turystów bardzo się pogorszył, jeżeli turysta nie chce płacić bardzo wygórowanych czasem stawek</i>
6		<i>Wydaje mi się, że największą szkodę wyrządzoną pośrednicy. Byłam nad Jeziorem Titicaca i na typowym statku dla tubylców przepłynęliśmy na zupełnie nieturystyczną wyspę Amantani. Na statku poznaliśmy tubylca z plemienia Keczua, który zaproponował nam nocleg wraz z pełnym wyżywieniem za 45 soli za osobę. Jeżeli skorzystalibyśmy z oferty pośrednika, musielibyśmy zapłacić ok. 60 soli i pośrednik zarobiłby połowę, czyli zysk dla tubylców żyjących w biedzie (na wyspie wszyscy są biedni) byłby jeszcze mniejszy niż te naprawdę niewielkie pieniądze czyli 45 soli za osobę. To pośrednicy też wykorzystują Indian i robią z nich małpy w zoo i atrakcje turystyczne</i>
7		<i>Turystyka w Peru dopiero raczkuje wiele firm opiera swoje działania na krótkowzrocznym zarobku nie szanując z jednej strony rdzennych mieszkańców, a z drugiej turystów. Wolalabym wiedzieć, że idę obejrzeć skansen i spotkać przedstawicieli danej kultury, którzy o niej opowiedzą, a nie być oszukiwana, że ci ludzie dalej żyją w takiej formie, np. nad Jeziorem Titicaca</i>
8		<i>Deprecjonowanie grup nie będących przedmiotem turystycznego zainteresowania</i>
9		<i>Nie ukrywam, że turystyka w wielu przypadkach jest jedynym źródłem utrzymania mieszkańców, jednak nie raz zakrawa ona o zebraństwo. Oczywiście nie dla firm, które wymyślają kosmiczne ceny \$100-\$200 doliczając za wycieczkę w kraju, gdzie obiad kosztował mnie \$1.5. Masowość turystów i ich aragankie, chamskie zachowanie przyczynia się do niszczenia kultury oraz środowiska (śmiecie). Wiele osób zachowuje się, jakby kazalo małpkom tańczyć. Niestety Peruwiańczycy tańczą jak im każą, ale jest to związane właśnie bardziej z potrzebą przetrwania niż własnej chęci pokazania innym ich wspaniałej kultury</i>
10		<i>W Peru już nie ma etnicznych Indian, są tylko komercyjni. Ci co chcą żyć z dala od turystów to tak żyją, co nie znaczy, że nie mają kontaktu, wymieniają swoje produkty na pieniądze, a później kupują co im jest potrzebne. Ci dżicy, co ma pani na myśli, to w nocy mieszkają w domach, a na dzień jadą pracować jako dżicy do dżungli. To jest proste pani biznes. A za dżików i głupich uważają gringos że chcą za to płacić. Tak że proszę zapamiętać o prawdziwych przygodach z czasów Toni Halika. Pozdrawiam</i>
11		<i>Aż boli mnie używanie słowa "indiańska", bo jak już mówimy o społecznościach, to ja tam Indian nie widziałem... Ja wiem, że przyjęło się mówić Indianie i jest to bardzo często poruszany temat. Ja spędziłem tam miesiąc w towarzystwie Keczua i Ajmara i wiem, że to są dumne ludy, ale niestety Pachamama się też poddała komercji i turystyce</i>
12	Mieszany	<i>Podróżowałam indywidualnie, jak to mam w zwyczaju, nie lubię tej masowej komercji i przemieszczania się jak po zoo i na wysokości C, lubię przemieszczać się z lokalami i oglądać ich życie, pozdrawiam i życzę wspaniałych podróży</i>
13		<i>Turystyka etniczna w Peru 10 lat temu była myślę mniej rozwinięta niż teraz, podróż do Ameryki Południowej przestała być luksusem takim jak kiedyś. Na wyspach Uros czułam, że ten cały pokaz jest sztuczny i inscenizowany, ale już na wyspie Amantani nie miałam takiego poczucia. Ciężko mi powiedzieć jak sytuacja wygląda teraz. W 10 lat pewnie sporo się tam zmieniło. Mam nadzieję, że pomogłam :) pozdrawiam</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiet.

kolejności skupimy się na bardzo często poruszonym w literaturze przedmiotu problemie, mianowicie na kwestii modyfikowania poszczególnych elementów kultur plemiennych w celu ich uatrakcyjnienia w oczach turystów.

Przede wszystkim, na początku warto zastanowić się jednak, czy autentyczność doświadczenia w ogóle jest istotna dla odwiedzających Peru. Okazuje się, że jak najbardziej. W ankiecie zadano bowiem następujące pytanie: „*jak bardzo autentyczność poznania obcej kultury jest dla Pana/Pani istotna podczas wycieczki/aktywności o charakterze etnicznym?*”. Najwyższa opcja została wskazana przez prawie 70% ankietowanych (dokładnie 69,6% – 39 z 56 osób). Dodatkowo odpowiedź „3”, czyli drugą najwyższą, wybrało aż 12 osób (21,4%), co oznacza, że dla ponad 90% respondentów autentyczność poznania jest podczas aktywności o charakterze

etnicznym ważna lub bardzo ważna (51 z 56 osób – ok. 91,1%). Jedynie jedna osoba przyznała, że nie jest dla niej istotne, czy ma do czynienia z prawdziwą, czy sztucznie wykreowaną kulturą (1,8%) (tab. 1 – pyt. 8).

Przechodząc do konkretniejszych konkretnych odczuć respondentów odnośnie prawdziwości tego, co zobaczyli w Peru w kontekście turystyki etnicznej należy zwrócić uwagę na dwa pytania z ankiety. Pierwsze z nich brzmiało: „*w jakim stopniu Pana/Pani zdaniem elementy kultur indiańskich, które są przedstawiane turystom w Peru są autentyczne?*” Największy odsetek ankietowanych wskazał odpowiedź „*lekko zmodyfikowane*” (50% – 28 z 56 osób). Na drugim miejscu znalazła się natomiast odpowiedź „*mocno zmodyfikowane*” z 18 głosami (32%) (tab. 1 – pyt. 9). Warto zwrócić uwagę, że nawet osoby, które przyznały, że podczas swojej podróży po Peru ani razu nie uczestniczyły w jakiegokolwiek aktywności, która mogłaby zostać uznana za „etniczną”, wybierały odpowiedzi „*mocno zmodyfikowane*” lub „*lekko zmodyfikowane*”. Jedna z nich zaznaczyła nawet odpowiedź „*całkowicie przekształcone*”. Wynika z tego, że część osób jest świadoma problemu, nawet jeśli nie miała z nim nigdy do czynienia „na żywo”.

Bardzo ciekawy jest również fakt, że aż niecałe 15% respondentów wybrało opcję „autentyczne” (14,3% – 8 osób). Dodatkowo w gronie osób, które zaznaczyło opcję „autentyczne” znalazł się nawet jeden ankietowany, który był w Peru 3 razy i jeden, który był tam ponad 3 razy. Nie można zatem do końca zgodzić się z twierdzeniem, iż przy większej ilości odbytych podróży, turyści zaczynają mocniej dostrzegać ewentualne dysfunkcje turystyki etnicznej. Okazuje się też, że wykształcenie czy mieszkanie w większym mieście także się na to nie przekłada. Ponadto większość respondentów, którzy wybrali tę odpowiedź była w Peru w tym roku (2020) lub w zeszłym. Jedynie jedna osoba była tam 5–10 lat temu. Nie można też zatem uznać, że nie dostrzegli oni problemu ze względu na fakt, iż w czasie gdy byli w tym kraju być może był on mniej odczuwalny lub, że po prostu niezbyt dokładnie pamiętają swoją podróż.

Drugim, podobnym pytaniem było: „*w jakim stopniu uważa Pan/Pani, że pamiątki tego typu są autentycznym odzwierciedleniem kultury Indian żyjących w Peru?*” Tym razem także najczęściej wybieranymi opcjami były: „*lekko zmodyfikowane*” oraz „*mocno zmodyfikowane*”. Nieznaczną przewagę uzyskała jednak ta druga odpowiedź (43%– 24 z 56 osób w stosunku do 39% – 22 z 56 osób), co wskazywać może na fakt, iż większość odwiedzających zdaje sobie sprawę z modyfikacji rękodzieła na potrzeby rynku turystycznego. Warto jednak nadmienić, że 8 respondentów (14%) wskazało, że pamiątki te są w pełni autentyczne, a jedynie 2 z nich (4%), stwierdziło, że są całkowicie przekształcone (tab. 1 – pyt. 11).

Okazuje się zatem, że zdaniem polskich turystów „etniczne” pamiątki są bardziej przekształcane w porównaniu do oryginalnej kultury indiańskiej niż różnego rodzaju „etniczne” aktywności (dla przypomnienia w ich przypadku „wygrała” opcja „*lekko zmodyfikowane*”). Należy również podkreślić, że nawet jeśli ktoś nie dokonał zakupu żadnej „etnicznej” pamiątki, to w większości przypadków i tak decydował się na zaznaczenie którejś odpowiedzi związanej z modyfikowaniem tego typu wyrobów względem kultury rdzennej. Jedynie jedna osoba, która nie kupiła żadnego przedmiotu tego typu, zaznaczyła potem opcję „*autentyczne*”. Po raz kolejny zauważyć można zatem, że nie zawsze trzeba bezpośrednio czegoś doświadczyć, aby być świadomym ewentualnych dysfunkcji danego zjawiska.

Warto zauważyć, że przy tym pytaniu również niecałe 15% ankietowanych wybrało odpowiedź „*autentyczne*” (dokładnie 14,3% – 8 osób). Co jest jednak bardzo ciekawe, nie zawsze byli to ci sami respondenci. Jedynie 6 z 8 osób w obu pytaniach zaznaczyło opcję „*autentyczne*”. Należy również dodać, że 7 z 8 osób, które zaznaczyło tę odpowiedź przy pytaniu o „*etniczne*” pamiątki dokonało zakupu przynajmniej jednego przedmiotu tego rodzaju. Mogli więc bardzo dokładnie się mu przyjrzeć, a i tak uznali, że w zupełności oddaje kulturę peruwiańskich Indian.

Ostatnim pytaniem ankietowym, na którym skupimy się w tym podrozdziale jest pytanie: „*czy uważa Pan/Pani, że ewentualne dostosowywanie kultury danej grupy etnicznej do potrzeb turystyki jest procesem pozytywnym czy negatywnym w odniesieniu zarówno do tej kultury jak i samej społeczności?*”. W literaturze przedmiotu jest to postrzegane w bardzo różny sposób. Okazało się, że najwięcej respondentów wybrało opcję „*różnie – w zależności od konkretnego przykładu*” (77% – 43 z 56 osób) (tab. 1 – pyt. 13).

Najistotniejsze społeczno-kulturowe skutki turystyki etnicznej w Peru zdaniem byłych turystów

W dalszej części ankiety respondenci zostali zapytani o inne skutki turystyki etnicznej w Peru. Przy każdym stwierdzeniu mieli oni zaznaczyć, w jak dużym stopniu zgadzają się z nimi w kontekście ich wagi dla peruwiańskich plemion indiańskich. W pytaniu tym zawarto łącznie 16 różnych twierdzeń, z których połowa miała charakter pozytywny, a połowa negatywny. Na opisywane pytanie odpowiadało łącznie 56 osób. Wyniki przedstawiono w tabeli poniżej (tab. 3).

Na początku warto zauważyć, że ogólnie respondenci w większym stopniu zgadzają się ze stwierdzeniami dotyczącymi pozytywnych następstw turystyki etnicznej. Okazuje się bowiem, że wszystkie pozytywne skutki otrzymały w sumie 1121 punktów, podczas gdy te negatywne – 976 punktów. Należy dodać również, że aż 33 z 56 respondentów (58,9%) przyznało więcej punktów przy pozytywnych następstwach etnoturystyki. Prawie o połowę mniej osób bardziej zgadza się z ewentualnymi dysfunkcjami opisywanej formy podróżowania w Peru (19 z 56 osób – 33,9%), natomiast 4 osoby przyznały taką samą liczbę punktów skutkom pozytywnym, jak i negatywnym (7,2%) (tab. 3). Dodatkowo należy podkreślić, że nie zauważono wyraźnych zależności pomiędzy wykształceniem respondentów, miejscem ich zamieszkania, ilością odbytych podróży do Peru, czy czasem, kiedy miał miejsce ich ostatni wyjazd do tego kraju, a skłonnością do przyznawania większej liczby punktów pozytywnym bądź negatywnym następstwom turystyki etnicznej w Peru.

W ich przypadku pozytywnych skutków etnoturystyki najwięcej, bo aż 178 punktów, uzyskało stwierdzenie dotyczące korzyści ekonomicznych, jakie przynosi rozwój turystyki etnicznej grupom indiańskim w Peru i związany z nimi wyraźny wzrost standardu ich życia. Warto dodać również, że na drugim miejscu znalazły się „*nowe miejsca pracy*” z liczbą punktów wynoszącą aż 167. Najmniej punktów otrzymała natomiast następująca odpowiedź dotycząca plusów turystyki etnicznej: „*podnoszenie kwalifikacji członków danej społeczności indiańskiej*” (121 pkt.). Drugą konsekwencją z najmniejszą liczbą przyznanych punktów okazało się być: „*ożywienie dawnych zwyczajów i tradycji kultury*” (125 pkt.) (tab. 3).

Tab. 3. Struktura odpowiedzi respondentów na pytanie nr 17: przy podanych ewentualnych konsekwencjach turystyki etnicznej dla społeczności lokalnych danego kraju proszę zaznaczyć w jakim stopniu Pana/Pani zdaniem są one istotne w przypadku plemion indiańskich żyjących w Peru

KONSEKWENCJE TURYSTYKI ETNICZNEJ DLA LUDNOŚCI RECEPCYJNEJ		LICZBA POSZCZEGÓLNYCH ODPOWIEDZI					SUMA PUNKTÓW
		"0"	"1"	"2"	"3"	"4"	
Pozytywne	Wzmocnienie poczucia tożsamości etnicznej oraz wzrost zainteresowania własną kulturą i potrzebą jej ochrony	7	11	12	13	13	126
	Korzyści ekonomiczne i wzrost standardu życia	0	3	9	19	25	178
	Poprawa poziomu edukacji wśród Indian	4	9	15	16	12	135
	Podnoszenie kwalifikacji członków danej społeczności indiańskiej	6	11	16	14	9	121
	Ożywienie dawnych zwyczajów i tradycji kultury	6	11	12	18	9	125
	Dialog międzykulturowy – zwiększenie tolerancji, wzrost swobody nawiązywania kontaktów międzyludzkich itp.	2	11	15	17	11	136
	Nowe miejsca pracy	0	8	9	15	24	167
	Zmiana sposobu postrzegania społeczności etnicznych przez rząd kraju na bardziej pozytywny	5	8	19	9	15	133
Negatywne	Wykorzystywanie członków społeczności etnicznych przez firmy turystyczne	1	5	12	21	17	160
	Dezintegracja społeczna, konflikty np. między członkami danej społeczności, pogorszenie stosunków np. sąsiedzkich	11	19	18	4	4	83
	Przejmowanie negatywnych wzorców zachowań od turystów oraz patologie społeczne (np. alkoholizm, seks-turystyka, wykorzystywanie dzieci do pracy)	6	10	22	11	7	115
	Życie wbrew sobie i swoim przekonaniom	5	19	20	5	7	102
	„Zamrożenie kultury” – hamowanie rozwoju gospodarczego	11	22	14	8	1	78
	Wzrost postaw konsumpcyjnych	0	8	19	14	15	148
	Polaryzacja dochodów (uzależnienie od turystyki)	1	4	15	19	17	159
	Pogorszenie warunków życia (hałas, degradacja środowiska itp.)	5	11	14	12	14	131

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiet.

Jeśli chodzi o dysfunkcje turystyki etnicznej, to najwięcej punktów (160) otrzymała odpowiedź: „*wykorzystywanie członków społeczności etnicznych przez firmy turystyczne*”. Skoro tak wiele niezależnych od siebie osób zwróciło na to uwagę, to można dojść do wniosku, że rzeczywiście jest to stosunkowo poważny problem w Peru i należałoby zastanowić się nad ewentualnymi możliwościami ograniczenia jego oddziaływania. Drugą odpowiedzią z największą liczbą punktów została odpowiedź: „*polaryzacja dochodów (uzależnienie od turystyki)*” (159 punktów). Nie da się ukryć, że jest to poważny problem, który nie dotyczy wyłącznie turystyki etnicznej, ale wszystkich jej rodzajów. Warto zwrócić uwagę, że „*wzrost postaw konsumpcyjnych*” znalazł się dopiero na trzecim miejscu (148 pkt.) (tab. 3). Biorąc pod uwagę, jak często problem ten był wymieniany w literaturze, może być to zaskakujące, że nie otrzymał on większej liczby punktów niż chociażby „*polaryzacja dochodów*”.

Najniżej punktowaną odpowiedzią okazało się być: „*zamrożenie kultury – hamowanie rozwoju gospodarczego*” (78 punktów). Trudno jest dziwić się, że respondenci nie traktują jej jako zbyt ważnej, gdyż nawet w literaturze przedmiotu spotkać się można ze znaczną polemiką na ten temat. Drugim skutkiem podawanym w literaturze przedmiotu, który otrzymał najmniej punktów od ankietowanych została: „*dezintegracja społeczna, konflikty np. między członkami danej społeczności, pogorszenie stosunków np. sąsiedzkich*” (83 punkty) (tab. 3). Zdaniem autorki możliwym wytłumaczeniem tak niskiego wyniku tej konsekwencji może być fakt, że tego typu problemy mogą nie być zbyt widoczne dla ludzi z zewnątrz, co nie oznacza automatycznie, że one nie istnieją. Niemniej jednak nie można też wykluczyć opcji, że zjawisko to rzeczywiście nie jest aż tak nasilone w przypadku peruwiańskich społeczności indiańskich.

Opinia turystów na temat negatywnych skutków turystyki etnicznej w Peru

Ostatnim elementem opinii byłych turystów na temat wpływów turystyki etnicznej na plemiona indiańskie w Peru jest ich zdanie odnośnie jej negatywnych skutków. Tym skupimy się na ogólnych odczuciach Polaków w tym zakresie oraz na wskazywanych przez nich sposobach walki z negatywnymi następstwami opisywanej formy podróżowania.

Przede wszystkim należy zwrócić uwagę, czy zdaniem polskich podróżnych w ogóle powinno się „*przejmować*” ewentualnymi minusami turystyki etnicznej. Aby to sprawdzić w ankiecie zadano następujące pytanie: „*czy Pana/Pani zdaniem turystyka etniczna w Peru może wywoływać na tyle istotne negatywne skutki dla plemion indiańskich żyjących tam, że należy szukać sposobów na ich zmniejszenie?*”. Nieznacznie przewagę „*wygrała*” odpowiedź „*nie*” (38% – 21 z 56 osób). Jak widać zatem, według osób, które były w Peru, sytuacja w tym kraju w związku z rozwojem turystyki etnicznej nie jest na tyle szkodliwa dla tamtejszych Indian, aby przywiązywać do niej większą uwagę. Niekoniecznie musi to jednak oznaczać, że rzeczywiście powinniśmy zignorować problem. Nie wolno zapominać, że opcja „*tak*” również uzyskała bardzo dużo punktów (32% – 18 z 56 osób), zaledwie o 3 mniej niż odpowiedź „*nie*” (tab. 1 – pyt. 19).

Kolejne pytanie z ankiety: „*czy uważa Pan/Pani, że jest możliwe zmniejszenie negatywnego oddziaływania turystyki etnicznej na Indian w Peru?*”. Zostało ono zadane jedynie tym respondentom, którzy w poprzednim pytaniu zaznaczyli opcję „tak”, jako że zadawanie go wszystkim nie miało by większego sensu. W związku z tym odpowiedziało na nie jedynie 18 osób. Okazało się, że zdaniem zdecydowanej większości ankietowanych istnieje szansa na zminimalizowanie szkodliwych wpływów rozwoju etnoturystyki w Peru, jeśli tylko podejmie się odpowiednie działania (14 z 18 osób – 78%) (tab. 1 – pyt. 20).

W literaturze przedmiotu istotnie znaleźć można pewne przykłady pomysłów, które teoretycznie mogłyby zahamować przynajmniej niektóre negatywne konsekwencje turystyki etnicznej w Peru. Kolejne pytanie z ankiety brzmiało więc następująco: „*jakie działania Pana/Pani zdaniem pomogłyby w zmniejszeniu negatywnego oddziaływania turystyki etnicznej na Indian żyjących w Peru?*”. Zadane zostało ono łącznie 14 osobom, czyli wszystkim tym, którzy w poprzednim pytaniu zaznaczyli opcję „tak”.

Najwięcej, bo aż 13 głosów, otrzymała odpowiedź „*edukacja turystów na temat możliwych konsekwencji?*”. Drugą najczęściej wybieraną propozycją było: „*ograniczenie wyjazdów i wycieczek etnicznych o charakterze masowym?*”. Zdobyła ona 11 głosów. Bardzo ciekawe jest jednak, że odpowiedź „*wprowadzenie limitów turystów w danym miejscu?*” była jedną z tych, które wybierane były przez ankietowanych najrzadziej (5 głosów). Przez polskich turystów uznana została zatem za o wiele mniej istotną niż „*ograniczenie wyjazdów i wycieczek etnicznych o charakterze masowym?*”, chociaż ewidentnie te dwie propozycje są ze sobą powiązane. Na koniec należy jeszcze dodać, że jedna spośród 14 osób odpowiadających na omawiane pytanie, zaproponowała własną propozycję na zmniejszenie negatywnych skutków turystyki etnicznej w Peru. Brzmiała ona następująco: „*większa kontrola turystów – ich zachowań, takich jak śmiecenie itp.*” (tab. 1 – pyt. 21). Zdaniem autorki opracowania rzeczywiście jest to ciekawa opcja, która mogłaby pomóc w rozwiązaniu niektórych problemów wywołanych nie tylko przez etnoturystykę, ale także przez inne formy podróżowania.

Ostatnim pytaniem dotyczącym ogólnego zdania polskich turystów na temat negatywnych skutków turystyki etnicznej w Peru było: „*czy uważa Pan/Pani, że powinno się zrezygnować z turystyki etnicznej w Peru?*”. Na pytanie to odpowiadało 18 osób i zdecydowana większość z nich wybrała opcję „nie” (72% – 13 osób) (tab. 1 – pyt. 22). Warto podkreślić, że na pytanie to odpowiadali tylko ci respondenci, którzy zaznaczyli opcję „tak” przy pytaniu: „*czy Pana/Pani zdaniem turystyka etniczna w Peru może wywoływać na tyle istotne negatywne skutki dla plemion indiańskich żyjących tam, że należy szukać sposobów na ich zmniejszenie?*”. Jak więc widać, chociaż przyznają oni, że nie można lekceważyć szkodliwych wpływów „etnicznego” podróżowania po Peru, to większość z nich nie uważa jednak, że dysfunkcje te są na tyle poważne, aby całkowicie zrezygnować z uprawiania tej formy rekreacji.

Ogólna znajomość społeczno-kulturowych skutków turystyki dla społeczności recepcyjnej danego obszaru przez osoby, które były w Peru oraz jej wpływ na ich opinię o turystyce etnicznej w tym kraju

Ankieta przeprowadzona na potrzeby tego opracowania skierowana była do wszystkich osób, które przynajmniej raz były w Peru, w związku z czym wypełniały ją zarówno osoby, które bardziej orientują się w analizowanym temacie, jak i te, które być może nigdy wcześniej nie słyszały o poruszanych tutaj zagadnieniach. Nie da się ukryć, że wówczas ich opinia odnośnie skutków etnoturystyki może nie być do końca uzasadniona. Uznano zatem, że warto zadać respondentom kilka pytań, które potencjalnie pozwolą poznać, w jakim stopniu są oni zaznajomieni z możliwymi konsekwencjami turystyki dla ludności recepcyjnej danego obszaru. Na tej podstawie podjęta została próba analizy, czy większa świadomość społeczno-kulturowych przemian zachodzących na terenach często odwiedzanych przez podróżnych w jakikolwiek sposób wpływa na ich opinię na temat turystyki etnicznej w Peru.

W formularzu znalazły się 4 pytania sprawdzające znajomość ankietowanych na temat w nim poruszany. W zależności od udzielonej odpowiedzi, otrzymywali oni odpowiednią liczbę punktów, których w sumie zebrać można było 15. Założono, że im wyższy wynik, tym bardziej „świadoma” osoba.

Pierwsze dwa pytania sprawdzające poziom znajomości tematu przez respondentów omawiane były już wcześniej, jednak w innym kontekście. Mianowicie są to pytania: „*w jakim stopniu Pana/Pani zdaniem elementy kultur indiańskich, które są przedstawiane turystom w Peru są autentyczne?*” oraz „*w jakim stopniu uważa Pan/Pani, że pamiątki tego typu (etniczne) są autentycznym odzwierciedleniem kultury Indian żyjących w Peru?*”. Za każde z nich można było dostać 1 punkt. Punktu nie otrzymywały osoby, które zaznaczyły odpowiedź „autentyczne” lub „nie mam zdania”.

Kolejnym pytaniem sprawdzającym było: „*jakie cechy tego typu pamiątek bywają Pana/Pani zdaniem zmieniane w stosunku do oryginalnej kultury i tradycji Indian peruwiańskich (na potrzeby przemysłu pamiątkarskiego)?*”. Za zaznaczenie każdej z nich respondenci otrzymywali 1 punkt, co oznacza, że w sumie do zebrania było 5 punktów za to pytanie. Należy dodać, że osobom, które w pytaniu: „*w jakim stopniu uważa Pan/Pani, że pamiątki tego typu (etniczne) są autentycznym odzwierciedleniem kultury Indian żyjących w Peru?*” wybrały odpowiedź „autentyczne”, w ogóle nie zadawano pytania o cechy, które są zmieniane, gdyż nie miałyby to większego sensu. Respondenci ci automatycznie otrzymywali 0/5 punktów za omawiane pytanie o modyfikowane aspekty.

Najwięcej głosów otrzymała odpowiedź „*sposób wytwarzania*”. Wybrana została przez 77% ankietowanych (37 z 48 osób). Odpowiedzią, która znalazła się na drugim miejscu została odpowiedź: „*materiał, z którego powstaje dany przedmiot*” (33 osoby – 69% ankietowanych). Jeżeli chodzi natomiast o cechę, która najrzadziej wskazywana była przez osoby wypełniające ankietę jako modyfikowana na potrzeby przemysłu pamiątkarskiego, to jest to „*styl*” danej pamiątki (np. kolor, wzór). Za głosowano na niego jedynie 11 razy (22,9%) (tab. 1 – pyt. 12).

Ostatnim pytaniem, które zadano w ankiecie w celu sprawdzenia, jaka jest ogólna znajomość respondentów na temat poruszany w opracowaniu było: „*czy spotkał/a się Pan/Pani z któryms z poniższych terminów w kontekście skutków turystyki dla ludności tubylczej jakiegoś obszaru?*”. Przytoczono w nim 8 pojęć, które

związane są z różnego rodzaju procesami występującymi na obszarze recepcyjnym na skutek rozwoju turystyki. Respondenci mieli za zadanie zaznaczyć wszystkie te podpunkty, które zawierały hasła, które znają. Za każdy zaznaczony termin, ankietowani otrzymywali 1 punkt. Jedynie 2 osobom udało się uzyskać maksymalny wynik (3,6%). Aż 9 respondentów nie dostało natomiast żadnego punktu (16%) (tab. 1 – pyt. 14).

Jak widać na podstawie wyników, bardzo wyraźnie wysuwa się na prowadzenie pojęcie „komercjalizacja”. Uzyskało ono aż 37 głosów, co oznacza, że znane jest prawie 70% respondentów (dokładnie 66,1% z nich). Warto dodać, że drugie najczęściej wybierane pojęcie, czyli „gościnność kupiecka” uzyskało aż 18 punktów mniej (zagłosowało na nie 19 osób – 34%). Zauważyć można zatem bardzo dużą „przepaść” między znajomością przez respondentów terminu „komercjalizacja”, a pozostałych terminów (tab. 1 – pyt. 14)..

Odpowiedzią z najmniejszą ilością głosów okazała się być „akulturacja” (7–12,5%). Jest to zatem najmniej znane polskim turystom pojęcie spośród tych, które przytoczone zostały w ankiecie. Pozostałe propozycje otrzymały natomiast stosunkowo zbliżone do siebie wyniki (między 9 a 18 głosów), co oznacza, że również nie są zbyt dobrze kojarzone przez większość respondentów (tab. 1 – pyt. 14).

Po zliczeniu wszystkich punktów, podzielono ankietowanych na 4 grupy ze względu na uzyskane przez nich wyniki. Mianowicie są to: osoby „bardzo świadome” (12–15 punktów), „średnio świadome” (8–11 punktów), „słabo świadome” (4–7 punktów) oraz „nieświadome” (0–3 punkty). Okazuje się, że na podstawie przyjętych kryteriów, jedynie 3 z 56 (5,4%) osób mogą być uznane za bardzo „świadome” w zakresie społeczno-kulturowych skutków turystyki, z czego 1 osoba zdobyła maksymalną liczbę punktów. Warto podkreślić, że wszystkie te 3 osoby posiadają wyższe wykształcenie i mieszkają w mieście powyżej 250 tys. mieszkańców. Ponadto każda z nich była w Peru minimum 2 razy.

Najwięcej ankietowanych, bo aż 28 z 56 (50%), uzyskała wynik pomiędzy 4 a 7 punktów, co oznacza, że są stosunkowo słabo zaznajomieni z tematem. Ponadto należy dodać, iż znalazło się aż 9 osób (16%), które otrzymały jedynie 0–3 punktów, a wśród nich jedna, której nie udało się zdobyć ani jednego punktu. Co ciekawe osoba ta była w Peru 2 razy i posiada wykształcenie wyższe, a mimo to, jak się okazuje, omawiany temat był dla niej zupełnie obcy.

Na koniec tej części rozważań warto przeanalizować jeszcze, czy znajomość poruszanego zagadnienia przez osoby biorące udział w badaniu, w jakikolwiek sposób wpływała na ich opinię na temat turystyki etnicznej w Peru. Jeśli chodzi o osoby z najniższą liczbą punktów uzyskanych za „znajomość tematu”, to wszystkie z nich (9) twierdzą, że charakter omawianych konsekwencji etnoturystyki w Peru jest pozytywny (wybierali oni zarówno opcję „stosunkowo pozytywny”, jak i „zdecydowanie pozytywny”). Prawie żaden z nich nie uznał też, że należy się przejmować negatywnymi wpływami etnicznego podróżowania na życie i kulturę peruwiańskich Indian (z wyjątkiem jednej osoby).

Jeśli chodzi natomiast o 3 najbardziej „świadome osoby”, to jedynie jedna z nich stwierdziła, że charakter wpływów turystyki etnicznej na ludność indiańską w Peru jest „stosunkowo pozytywny”. W oczach pozostałych 2 respondentów jest on „stosunkowo negatywny”. Żaden z tych ankietowanych nie uznał jednak, że powinno się zrezygnować z turystyki etnicznej (w tym 2 osoby uznały, że etnoturystyka w Peru

nie wywołuje na tyle istotnych negatywnych następstw, że w ogóle należy się nimi przejmować i szukać sposobów na ich zmniejszenie). Ponadto biorąc pod uwagę jeszcze 5 kolejnych osób z najwyższym wynikiem (11 lub 10 punktów na 15), również okazuje się, że większość z nich (5 z 8 – 62,5%) wybrało opcję „stosunkowo negatywne” w pytaniu o charakter wpływów etnoturystyki w Peru. Należy dodać, że mimo wszystko jedynie 2 z 8 „najbardziej świadomych” ankietowanych uważa, że należy „przejmować się” negatywnymi skutkami etnoturystyki i szukać sposobów na ich ograniczenie. Ponadto w żadnym wypadku nie przyznali oni także, że powinno się całkowicie zrezygnować z tej formy podróżowania.

Podsumowanie

Po przeanalizowaniu literatury udało się wyszczególnić bardzo dużo różnych skutków rozwoju turystyki etnicznej w Peru. Nie da się zatem ukryć, że etnoturystyka w ogromnym stopniu wpływa na życie i kulturę peruwiańskich społeczności indiańskich, zarówno w sposób pozytywny, jak i negatywny. Dodatkowo jest to wzmacniane przez stale rosnącą popularność tej formy podróżowania. Okazuje się, że można wyodrębnić więcej minusów niż plusów etnicznego podróżowania w odniesieniu do ludności rdzennej danego obszaru. Charakter turystyki etnicznej w Peru należałoby zatem uznać za negatywny.

Wnioski płynące z ankiet zbierających opinie polskich turystów na temat etnoturystyki w Peru są dość podobne do wniosków przedstawionych w pracach innych autorów. Na podstawie przeprowadzonej ankiety, można uznać, że w oczach większości respondentów opisywana forma podróżowania przynosi więcej korzyści niż szkód i w związku z tym nie należy z niej zrezygnować. Ponadto na podstawie analizy odpowiedzi na pytania dotyczące popytu na „etniczne” podróżowanie, można dojść do wniosku, iż korzyści te nie dotyczą jedynie ludności recepcyjnej, ale także turystów, którzy uznają ten rodzaj rekreacji za wyjątkowo wartościowy. Udowodniono także, że polscy turyści w mniejszym bądź większym zakresie zgadzają się z większością przedstawionych im w formularzu pozytywnych, jak i negatywnych skutków etnoturystyki. Okazało się jednak, że osoby odznaczające się większą świadomością odnośnie omawianych kwestii, zdecydowanie częściej wskazywały na dysfunkcje etnicznego podróżowania po Peru. Zdaniem autorki pozostali ankietowani mogli uznać etnoturystykę za pozytywną zwyczajnie dlatego, że nie posiadają wiedzy na temat większości wywoływanych przez nią szkód. W związku z powyższym opinie respondentów cechujących się lepszą znajomością skutków turystyki, choć w dalszym ciągu subiektywne, należałoby jednak uznać za bliższe rzeczywistości. Pozwala to na stwierdzenie, że charakter turystyki etnicznej w Peru rzeczywiście przynosi więcej szkód niż korzyści dla społeczności indiańskich i znaczna część polskich turystów dostrzega ten problem.

Oczywiście jest to bardzo uogólniony wniosek i z pewnością nie będzie dotyczył całego kraju. Nie można bowiem zapominać o występowaniu w każdym regionie innych czynników hamujących i nasilających zarówno pozytywne, jak i negatywne procesy związane z rozwojem etnoturystyki. Poza tym należy również podkreślić, że w wielu przypadkach należałoby się skupić raczej na odczuciach i opiniach peruwiańskich Indian, gdyż to ich w bezpośredni sposób dotyczy omawiany problem.

Literatura

- Agung, W., Anand, M., Bhardan, S., Ilanos, D., Noshier, A. (2010). *Peru's tourism cluster*. Boston: Institute For Strategy And Competitiveness.
- Arellano, A. (2011). Tourism in poor regions and social inclusion: the porters of the Inca Trail to Machu Picchu. *World Leisure Journal* 53(2), 104–118.
- Baud, M., Ypeij, A. (2009). *Cultural tourism in Latin America. The politics of space and imagery*. Lejda: Wydawnictwo Brill.
- Bloch, N. (2013). *Prawdziwy dzikus – czyli zgubna wiara w utopię autentyczności*. Pozyskano z: <https://post-turysta.pl/arttykul/Prawdziwy-dzikus%E2%80%93czyli-zgubna-wiara-w-utopie-autentycznosci>
- Buczkowska, K. (2008). *Turystyka kulturowa: przewodnik metodyczny*. Poznań: Akademia Wychowania Fizycznego.
- Buczkowska, K. (2013). *Czy możliwa jest etyczna turystyka kulturowa?* Pozyskano z: <https://post-turysta.pl/arttykul/czy-mozliwa-jest-etyczna-turystyka-kulturowa>
- Chaparro Ortiz de Zevallos, A. (2008). Los Yagua en el contexto del turismo étnico. La construcción de la cultura para el consumo en el caso de Nuevo Perú. *Anthropologia* 26, 113–142.
- Ćwiklińska, J. (2009). Turystyka i kultura – od komercjalizacji do dialogu kultur. W: A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka – razem ale jak*. Łódź: Wydawnictwo WSTH.
- Czerny, M. (2003). Rozwój lokalny a procesy globalizacji w Ameryce Łacińskiej. W: F. Rodríguez (red.), *Ameryka Łacińska – rozumem i sercem*. Warszawa: Wydawnictwo CESLA.
- Fuller, N. (2009). *Turismo y cultura: entre el entusiasmo y el recelo*. Lima: Fondo Editorial de la Pontificia Universidad Católica del Perú.
- Goodwin, H. (2007). Indigenous tourism and poverty reduction. W: R. Butler, T. Hinch (red.), *Tourism and Indigenous Peoples: Issues and Implications*. Abingdon-on-Thames: Routledge.
- Gritzner, Ch.F., Gritzner, Y. (2004). *Modern world nations – Peru*. Filadelfia: Chelsea House Publishers.
- Hill, M.D. (2007). Contesting Patrimony: Cusco's mystical tourist industry and the politics of incaismo. *Ethnos* 72(4), 433–460.
- Hoffmann, B. (2012). Turystyka etniczna, a doświadczenie kulturowej inności. *Studia Etnologiczne i Antropologiczne* 1, 153–166.
- Hunefeldt, Ch. (2004). *A brief history of Peru*. San Diego: University of California.
- Jędrysiak, T. (2008). *Turystyka kulturowa*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Kalicki, P., Kalicki, T., Kittel, P. (2014). Osadnictwo prekolumbijskie na pustyni: badania geologiczne w Lomas de Lachay, Środkowe wybrzeże, Peru. W: T. W. Pyrcz, W. Kudła (red.), *Przyroda i kultura Peru*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kania, M. (2010). *Prekolumbijski image Peru. Rola archeologii i dziedzictwa inkaskiego w kształtowaniu peruwiańskiej tożsamości narodowej*. Kraków: Universitas.
- Kofman, J. (red.) (1991). *Encyklopedia Popularna PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kurek, W., Mika, M. (2007). Turystyka jako przedmiot badań naukowych. W: W. Kurek (red.), *Turystyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lisocka-Jaegermann, B. (2003a). Turystyka etniczna w Ameryce Łacińskiej. Przegląd problematyki badawczej. W: A. Kowalczyk (red.), *Prace i studia geograficzne Tom 32 – Geografia turystyki*. Warszawa: Wydział geografii i studiów regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego.

- Lisocka-Jaegermann, B. (2003b). Rękodzieło ludowe w strategiach społeczno-gospodarczych społeczności lokalnych. W: F. Rodríguez (red.), *Ameryka Łacińska rozumem i sercem*. Warszawa: Wydział geografii i studiów regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego.
- Lizcano Fernández, F. (2000). Composición étnica de las tres áreas culturales del continente americano al comienzo del siglo XXI. *Convergencia. Revista de Ciencias Sociales* 12(38), 185–232.
- Moseley M.E. (1992). *The Incas and their ancestors. The Archaeology of Peru*. Londyn: Thames & Hudson.
- Nicacio, Ch. (2017). Turismo rural comunitario: una tentadora alternativa para futuros emprendedores. *Innovag* 2, 49–55.
- Owsianowska, S. (2013). *Turystyka w służbie stereotypów*. Pozyskano z: <https://post-turysta.pl/artykul/turystyka-w-sluzbie-stereotyp%C3%B3w>
- Pereiro Pérez, X. (2013). Los efectos del turismo en las culturas indígenas de América Latina. *Revista Española de Antropología Americana* 43(1), 155–174.
- Peru 7. (2019). Nowy Jork Lonely Planet.
- Podemski, K. (2005). *Socjologia podróży*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Posern-Zieliński, A. (1983). Kultura ludowa Peru. Jej treść formy i interpretacje. *Etnografia Polska* 27(1), 153–172.
- Posern-Zieliński, A. (1985). *Kraina Inkari. Szkice etnologiczne o Peru*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Posern-Zieliński, A. (red.) (2000). *Wielka Encyklopedia Geografii Świata Tom 18 – Świat grup etnicznych*. Poznań: Wydawnictwo Kurpisz.
- Przeclawski, K. (2004). *Człowiek a turystyka: zarys socjologii turystyki*. Kraków: Albis.
- Toselli, C. (2006). Algunas reflexiones sobre el turismo cultural. *Pasos revista de turismo y patrimonio cultural* 4(2), 175–182.
- Thorp, R., Paredes, M. (2010). *Ethnicity and the persistence of inequality: the case of Peru*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Vilímková, O. (2015). Turismo vivencial – presentación de actividades y su impacto en la vida de algunas comunidades andinas en Perú. *ELOHI* 7, 75–100.
- von Rohrscheidt, A.M. (2008). *Turystyka kulturowa: fenomen, potencjał, perspektywy*. Gniezno: Wydawnictwo KMB Druk.
- Yang, L., Wall, G. (2009). Ethnic tourism: a framework and an application. *Tourism Management*, 30, 559–570.

Raporty

- III Censco de comunidades nativas 2017*. Resultados Definitivos. Tomo I. (2018). Lima: Instituto Nacional de Estadística e Informática (INEI).
- Compendio Estadístico Perú 2019: 22. Turismo*. (2019). Lima: Instituto Nacional de Estadística e Informática (INEI).
- Los pueblos indígenas de América Latina – Abya Yalay la Agenda 2030 para el Desarrollo Sostenible*. Tensiones y desafíos desde una perspectiva territorial. (2020). Santiago: Comisión Económica para América Latina y el Caribe (CEPAL).
- Perú: compendio de cifras de turismo*. (2019). Lima: Ministerio de Comercio Exterior y Turismo (MINCETUR).
- Plan Estratégico Nacional de Turismo 2025 (PENTUR)*. (2015). Lima: Ministerio de Comercio Exterior y Turismo (MINCETUR).

UNWTO Tourism Highlights 2019 Edition. (2019). Madryt: World Tourism Organization (UNWTO).

Notka biograficzna o autorze: Joanna Kamińska, absolwentka studiów licencjackich, kierunku turystyka i rekreacja (specjalność: turystyka międzynarodowa) oraz magisterskich, kierunku turystyka i rekreacja (specjalność: turystyka kulturowa) na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. Obecnie specjalista ds turystyki w Biurze Podróży Itaka w Krakowie.

e-mail: joanna_kaminska8162@wp.pl